

Behoud van basisvoorzieningen in het landelijk gebied: een internationale vergelijking

Bettina Bock, Tialda Haartsen, Kirsten Valkenier

Mei 2024

rijksuniversiteit
 groningen

faculteit ruimtelijke
 wetenschappen

Behoud van basisvoorzieningen in het landelijk gebied: een internationale vergelijking

RUG: Culturele Geografie

Bettina Bock, Tialda Haartsen, Kirsten Valkenier

Mei 2024

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen/Culturele Geografie

Postbus 800
9700 AV Groningen

secr.cg-eg@rug.nl

Inhoud

1. Introductie	3
1.1 Aanleiding en onderzoeksvragen	3
1.2 Methode en overzicht case-gebieden	3
1.3 Leeswijzer	4
2. Inzichten uit recent wetenschappelijk onderzoek	5
2.1 Conclusie	8
3. Recent visies op de toekomst van het platteland en perifere regio's	9
3.1 Visies, perspectieven en aandachtsgebieden	9
3.2 Conclusie	18
4. Informatie ten aanzien van specifieke basisvoorzieningen	19
4.1 Onderwijs	19
4.1.1 Conclusie	21
4.2 Toegang tot zorg	21
4.2.1 Conclusie	24
4.3 Mobiliteit en (openbaar) vervoer	24
4.3.1 Conclusie	25
4.4 Supermarkten: <i>borgerbutikker</i> in Denemarken	25
4.4.1 Conclusie	26
5. Conclusies en aanbevelingen	27
5.1 Conclusies	27
5.2 Aanbevelingen voor Nederland	28
6. Referenties	31
7. Bijlage 1: Geïnterviewde internationale experts	35
8. Bijlage 2: Overzicht van recent beleid voor landelijke en/of perifere regio's	36

1. Introductie

1.1 Aanleiding en onderzoeksvragen

In het landelijk gebied maakt men zich steeds meer zorgen over de toenemende verschraving van voorzieningen. Ook wordt de roep om meer ruimtelijke gelijkwaardigheid en rechtvaardigheid steeds luider, zoals in het rapport “Elke regio telt” helder naar voren komt. Een recent artikel (Nordeman & Martens, 2023)¹ laat zien dat de beschikbaarheid van voorzieningen tussen 2002 en 2022 zowel in stedelijke als in niet-stedelijke gebieden in Nederland is veranderd. Deels zijn deze veranderingen in beide typen gebieden hetzelfde: het aantal winkels en cafés is bijvoorbeeld overal afgenomen. Maar er zijn ook verschillen. Zo is het aantal supermarkten en basisscholen veel sterker afgenomen in niet-stedelijke gebieden, met name in de kleinere kernen met minder dan 5.000 inwoners. In het landelijk gebied leidt het verlies aan voorzieningen tot veel discussie over de leefbaarheid en de vitaliteit van kleine kernen en over de vraag hoe het mogelijk is een basisvoorzieningenniveau in plattelandsgebieden te handhaven.

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft de basiseenheid Culturele Geografie van de Rijksuniversiteit Groningen opdracht gegeven om in een aantal Europese landen na te gaan op welke manier de overheid vormgeeft aan het behoud van basisvoorzieningen in het landelijk gebied en welke beleidsinstrumenten men hiervoor inzet. Doel van de verkenning is om inspiratie op te doen uit de aanpak in andere landen, ook al verschilt de geografische en bestuurlijke aanpak vaak sterk van de Nederlandse context.

1.2 Methode en overzicht case-gebieden

Het onderzoek is in drie stappen verlopen. We zijn begonnen met een verkenning van de nieuwste inzichten uit wetenschappelijk onderzoek over het verlies en behoud van voorzieningen in de Europese context. Vervolgens hebben we in de volgende zeven (constituerende) landen gesprekken gevoerd met experts op het gebied van plattelandsbeleid en het behoud van voorzieningen: Duitsland, IJsland, Schotland, Wales, Finland, Frankrijk en Denemarken (zie figuur 1 voor de landen). We hebben deze landen gekozen vanwege hun hernieuwde aandacht voor plattelandsbeleid, brede welvaart en gelijkwaardige levensomstandigheden in stad en land. Doel van de gesprekken was om zicht te krijgen op de actuele problematiek rondom voorzieningen en de ervaringen met beleid ten behoeve van het behoud van voorzieningen. Bijlage 1 geeft een overzicht van onze gesprekspartners. Na voltooiing van de verkennende gesprekken is in overleg met de opdrachtgever besloten om het beleid ten aanzien van specifieke onderwerpen in een aantal landen nader te onderzoeken, mede door middel van aanvullende documentenanalyse. De keuze is daarbij op de volgende vraagstukken gevallen: visie op en organisatie van plattelandsbeleid, en het beleid ten aanzien van voorzieningen rondom onderwijs, zorg, openbaar vervoer en supermarkten.

¹, <https://www.ioresearch.nl/actueel/voorzieningenniveau/>)

Figuur 1: Gekozen landen

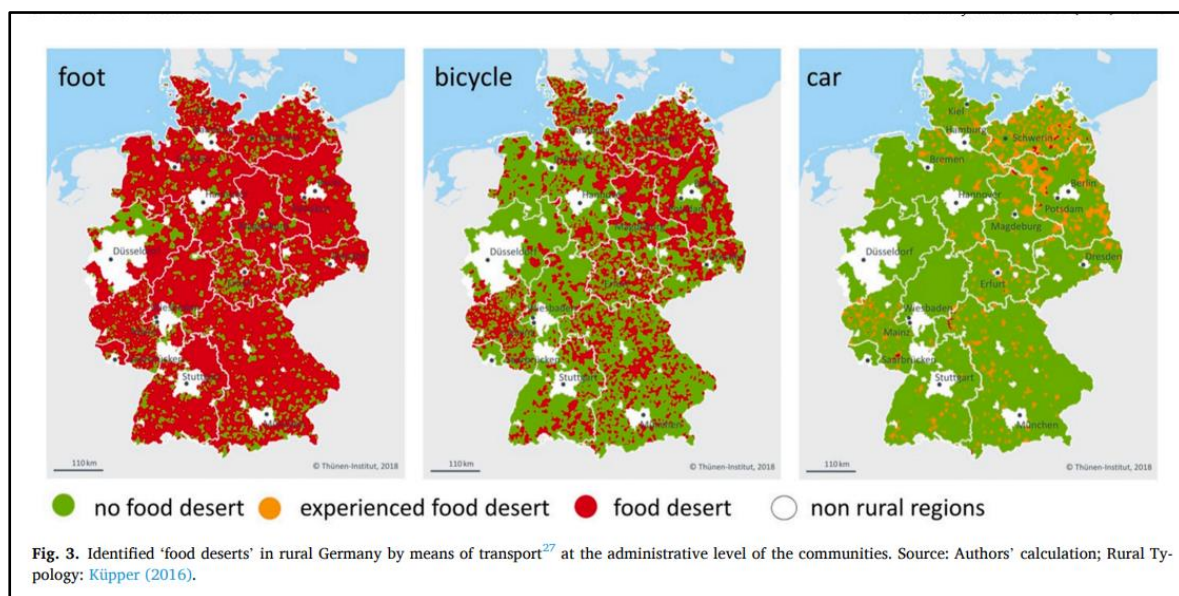
1.3 Leeswijzer

De structuur van het rapport volgt de stapsgewijze benadering. Hoofdstuk 2 presenteert de belangrijkste inzichten uit de analyse van recente wetenschappelijke literatuur. Hoofdstuk 3 gaat in op de recent gepubliceerde visies op de ontwikkeling van het landelijk gebied en meer perifere regio's in Frankrijk, Finland, Duitsland, IJsland, Schotland en Wales. Hoofdstuk 4 analyseert het beleid in de onderzochte landen ten aanzien van de instandhouding van de volgende voorzieningen: onderwijs, zorg, vervoer en supermarkten. In hoofdstuk 5 presenteren we onze conclusies met aanbevelingen voor de Nederlandse overheid.

2. Inzichten uit recent wetenschappelijk onderzoek

Al decennialang besteedt men in onderzoek aandacht aan de afname van voorzieningen in plattenslandsgebieden, met name in de kleinere kernen (Cabras & Lau, 2019; Christiaanse, 2020; Neumeier & Kokorsch, 2021). We weten intussen dat die afname in heel Europa door een combinatie van algemene maatschappelijke ontwikkelingen en gebiedsspecifieke demografische ontwikkelingen wordt veroorzaakt. Zo spelen de ruimtelijke schaalvergroting in het aanbod van voorzieningen, de toegenomen (toegang tot) mobiliteit en grotere actieradius van mensen een rol, evenals technologische veranderingen, zoals het ontstaan van online winkels. Daarnaast hebben de afname en de relatief sterke vergrijzing van de bevolking van plattenslandsgebieden een significante invloed op de afname van het aantal voorzieningen.

Voor een deel kunnen inwoners van plattenslandsgebieden het verlies van voorzieningen in hun dorp opvangen door middel van mobiliteit. Dat lukt echter alleen als de alternatieve voorzieningen in nabijgelegen dorpen binnen een redelijke reisafstand of reistijd te bereiken zijn (Kompil *et al.*, 2019). Die bereikbaarheid komt de laatste jaren steeds meer onder druk te staan door schaalvergroting en verschraling van plattenslandsvoorzieningen. De afgelopen jaren zijn de ruimtelijke patronen en concentraties van voorzieningen in kaart gebracht waardoor de ruimtelijke schaal waarop de grootste veranderingen plaatsvinden goed zichtbaar wordt evenals de plekken waar 'de gaten' vallen. Een voorbeeld is het artikel van Neumeier & Kokorsch (2021) over de beschikbaarheid en toegankelijkheid van supermarkten in Duitsland. Hun analyse geeft aan welke gebieden 'food deserts' zijn: gebieden waar betaalbaar en gezond voedsel niet binnen 15 minuten reistijd te bereiken is, naar verschillend type vervoersmiddel (zie figuur 2). Er is ook onderzoek gedaan naar 'medical deserts', oftewel de toenemende onbereikbaarheid van de medische zorg voor kwetsbare groepen in een aantal Europese landen (Nederland, Italië, Moldavië en Servië).²

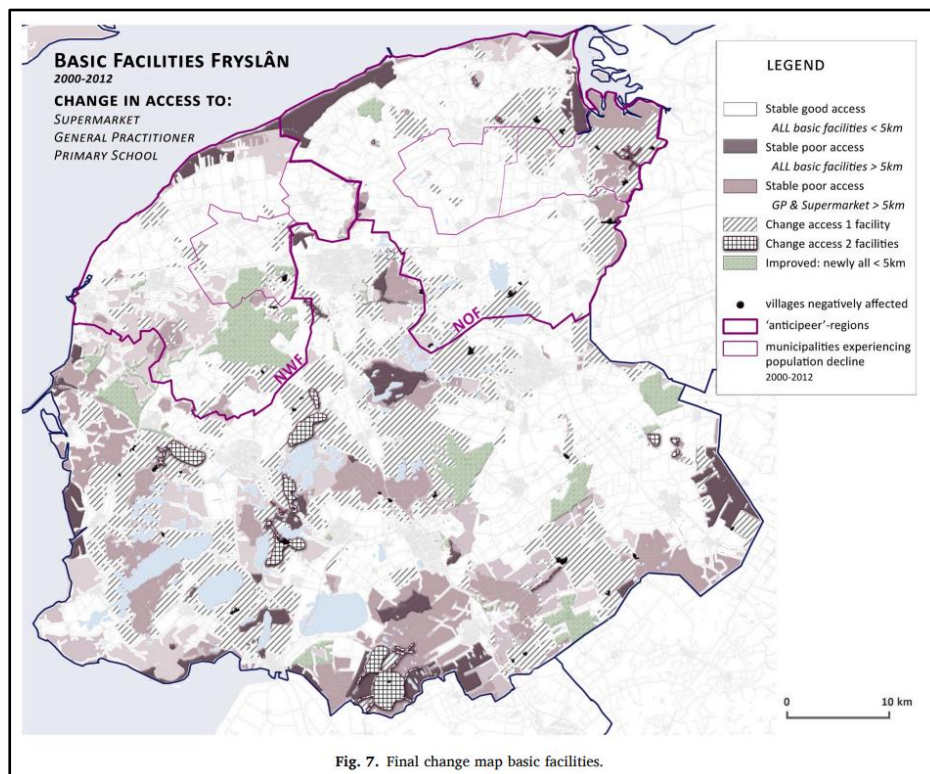

Figuur 2: Food deserts in Duitsland (Neumeier & Kokorsch, 2021)

² <https://ahead.health/results/medical-deserts-diagnostic-tool/>

Vergelijkbare artikelen gaan bijvoorbeeld over de bereikbaarheid van sportvoorzieningen in Wales (Higgs *et al.*, 2015) en Hongarije (Kozma *et al.*, 2022), bibliotheken in Wales (Higgs *et al.*, 2018), huisartsen in Frankrijk (Blanco-Cazeaux, 2022) of toegang tot breedband in Finland (Lehtonen, 2020).

Ortega-Reig *et al.* (2023) hebben veranderingen in ‘*Services of General Interest*’ tussen 2017 en 2021 in kaart gebracht voor Europa. Het gaat om banken, basisscholen, middelbare scholen, winkels (supermarkten, buurtwinkels), apotheken, huisartsen, bioscopen, werkplekken (banen), ziekenhuizen en treinstations. Ze noemen de gebieden met relatief slechte auto toegankelijkheid tot voorzieningen ‘*inner peripheries*’. Christiaanse (2020) heeft is vergelijkbaars gedaan voor Fryslân. Haar artikel gaat over de veranderingen in drie basisvoorzieningen – supermarkten, huisartsen en basisscholen – tussen 2000-2012 (zie figuur 3).

Figuur 3: Veranderingen in basisvoorzieningen in Fryslân (Christiaanse 2020)

Vaak wordt de bereikbaarheid van voorzieningen gemeten in kilometers (over de weg) of in reistijd. Kompil *et al.* (2019) benaderen voorzieningen echter vanuit hun verzorgingsgebied: lokale voorzieningen bedienen 5.000-10.000 mensen binnen een afstand van 5 kilometer en regionale voorzieningen bedienen 500.000 tot 1 miljoen mensen binnen 100 kilometer.

De mate waarin voorzieningen bereikbaar zijn is niet alleen afhankelijk van de geografische nabijheid, maar ook van de individuele toegang tot vervoersmiddelen (Neumeier & Kokorsch, 2021; Pot *et al.*, 2023). Hoewel de meeste plattelandshuishoudens één of meerdere auto's hebben, zijn er velen die geen auto hebben, zoals de minder welgestelden, jongeren en ouderen. Zij zijn aangewezen op het openbaar vervoer, wat juist in plattlandsgebieden lang niet altijd (regelmatig) beschikbaar is. Dat kan verstreckende gevolgen hebben. Mensen die vanwege vervoersarmoede minder toegang hebben tot de gezondheidszorg maken minder gebruik van die zorg en lopen hogere gezondheidsrisico's en een grotere kans op (verdere) sociaaleconomische deprivatie (Perucca *et al.*, 2019). Juist in plattlandsgebieden, die een relatief hoge vergrijzingsgraad hebben, levert dit gezondheidsrisico's en barrières voor ‘*ageing in place*’ op (Quinlan *et al.*, 2020).

Alternatieven voor de feitelijke vestigingen van voorzieningen zijn digitale of mobiele diensten en voorzieningen (Kostanjsek & Marot, 2021; Mettenberger *et al.*, 2021). Beide opties worden echter als minder succesvol beschouwd dan feitelijk aanwezige voorzieningen en zijn moeilijk te implementeren in plattelandsgebieden met een lagere breedbandconnectiviteit (Sotzen & Stratman, 2023) of een sterk vergrijsde bevolking die doorgaans minder digitaal geletterd is (Landgren & Cajander, 2021).

Er is ook veel vertrouwen in alternatieve voorzieningen die door burgerinitiatieven gedragen worden, juist vanwege hun sociaal innovatief karakter en gerichtheid op de specifieke wensen en behoeften van de eigen dorpsgemeenschap (Vercher *et al.*, 2023; Jungsberg *et al.*, 2020; Bock, 2016; De Haan, 2019; Ubels, 2020). Burgerinitiatieven leveren lokaal maatwerk maar zijn kwetsbaar omdat ze vaak weinig institutionele ondersteuning krijgen, en een grote en langdurige tijdsinvestering vergen van vrijwilligers. Dat is een serieuze belasting van dorpsgemeenschappen waar veel andere voorzieningen ook afhankelijk zijn van vrijwilligers (denk aan sport, ouderenzorg, dorpsbelangen, cultuur). Daarnaast hebben burgerinitiatieven vrijwilligers nodig met veel sociaal kapitaal, organisatievermogen en sociale netwerken. Niet elk dorp beschikt over inwoners die dit soort initiatieven kunnen trekken. Dat betekent dat de afhankelijkheid van burgerinitiatieven ruimtelijke verschillen en ongelijkheid in de hand kan werken.

Voorzieningen hebben naast een primaire verzorgende functie een sociale en symbolische betekenis voor dorpsamenlevingen. Mensen ontmoeten elkaar bij voorzieningen en een dorp met voorzieningen staat symbool voor een leefbaar en toekomstbestendig dorp. Dit betekent dat het bij het verlies van voorzieningen niet alleen om het verlies van de primaire dienst gaat die deze voorziening leverde (Christiaanse & Haartsen, 2020; Haartsen & Gieling, 2021; Iversen *et al.*, 2023). Het verlies wordt veelal ook ervaren als een verlies aan sociale samenhang en gemeenschap. Wanneer er voldoende vertrouwen is in de gemeenschap en het vermogen om verandering teweeg te brengen, kan het (dreigende) verlies tot collectieve actie leiden, die de veerkracht van de gemeenschap kan bevorderen (Hölzel & De Vries, 2023; Iversen *et al.*, 2023). Tegelijkertijd blijkt uit onderzoek dat juist de aanwezigheid van voorzieningen en ontmoetingsruimten van groot belang is voor het sociale organisatievermogen van plattelandsbewoners (Cabras & Lau, 2019). Het verlies van voorzieningen ondermijnt dus ook de veerkracht van een dorpsgemeenschap.

De laatste vijf tot tien jaar is er in het internationale onderzoek steeds meer aandacht voor sociaal-ruimtelijke ongelijkheid en rechtvaardigheid, en voor de ontevredenheid van veel plattelandsbewoners en specifieke sociale groepen hierover. Een welbekend voorbeeld is het artikel van Andrés Rodríguez-Pose (2018) over *'The revenge of the places that don't matter (and what to do about it)'*. Deze *'geography of discontent'* wordt gerelateerd aan de afname van bevolking, voorzieningen en werkgelegenheid, in combinatie met relatief weinig overheidsaandacht en investeringen, en speelt een rol bij het toenemend aantal populistische stemmen (Castillo *et al.*, 2022; Greve *et al.*, 2022). Veel landen ervaren territoriale ongelijkheden tussen centrale gebieden en de periferie (vaak plattelandsgebieden) (Oppido *et al.*, 2023), ook al variëren de regionale verschillen sterk van regio tot regio (Castillo *et al.*, 2022). Het begrip *'peripheralisation'* legt de nadruk op de dynamiek van toenemende verschillen; door gebrek aan investeringen of de prioritering van investeringen in andere gebieden, raken sommige gebieden achter op gebieden die in het centrum van de politieke aandacht staan (Bernard & Keim-Klärner, 2023; Kühn, 2015).

2.1 Conclusie

Hoewel het verdwijnen van voorzieningen deels een gevolg is van algemeen maatschappelijke ontwikkelingen en schaalvergroting in voorzieningen, zijn de gevolgen van het verlies voor plattelandsgebieden groter dan voor steden. Vooral wanneer alternatieve voorzieningen niet binnen redelijke reisafstand of reistijd beschikbaar zijn, of wanneer mensen geen of beperkte toegang tot vervoer hebben, wordt het een probleem. Doordat het verdwijnen van voorzieningen onverminderd doorgaat en er onder andere door vergrijzing steeds meer mensen minder mobiel zijn, worden het voor steeds meer plattelandsbewoners moeilijk om toegang te hebben tot voorzieningen. Innovatief maatwerk in de vorm van burgerinitiatieven sluit vaak goed aan bij de wensen en behoeften van dorpsgemeenschappen, maar is kwetsbaar vanwege de afhankelijkheid van vrijwilligers met organisatievermogen en sociaal kapitaal. De verschillen tussen regio's binnen landen worden intussen steeds groter, en deze ruimtelijke ongelijkheid wordt in toenemende mate als onrechtvaardig beschouwd.

3. Recent visies op de toekomst van het platteland en perifere regio's

Ook in beleid is de aandacht voor de ontwikkeling van het landelijk gebied en de meer perifeer gelegen regio's in veel Europese landen de laatste jaren toegenomen. Daarbij speelt de erkenning van het gevoel van achterstelling ten opzichte van stedelijke en centrale gebieden een belangrijke rol, evenals de zorg om teleurstelling in gevestigde en voorkeur voor populistische dan wel rechts-extreme politieke partijen die daaruit voort lijkt te komen. Daarnaast dringt het bewustzijn door dat juist het platteland en de meer perifere regio's een belangrijke rol spelen in de transitie naar een meer duurzame omgang met natuurlijke hulpbronnen. Voor een aantal Europese landen is dit aanleiding geweest om hun beleid richting het landelijk gebied en de perifere regio's vast te leggen in beleidsdocumenten waarin men een visie op de toekomst en bijbehorende maatregelen presenteert. Dat geldt ook voor een aantal van de door ons onderzochte landen, namelijk: Frankrijk, IJsland, Finland, Duitsland, Schotland en Wales. Dit hoofdstuk geeft een kort overzicht van de onderzochte visies, hun perspectieven en centrale aandachtsgebieden. Daarnaast gaan we na wie op welke wijze bij de verdere ontwikkeling, implementatie en monitoring van het beleid betrokken is. In bijlage 2 geven we een overzicht van de onderzochte visies. We sluiten de paragraaf af met een korte conclusie.

3.1 Visies, perspectieven en aandachtsgebieden

De **Franse overheid** heeft in de zomer 2023 een nieuwe visie gepubliceerd waarin ruimtelijke gelijkheid centraal staat: *France ruralités: un plan pour une équité territoriale*.³ Het doel is zorg te dragen voor gelijke kansen voor alle Fransen. Het beleid rust op vier pijlers:

1. de benoeming van 100 projectleiders die de burgemeesters en inwoners van dorpen ondersteunen bij het ontwikkelen van toekomstplannen en projecten;
2. een financiële ondersteuning (totaal 100 miljard euro) voor plattelandsgebieden die een bijdrage leveren aan de instandhouding dan wel verbetering van de Franse biodiversiteit;
3. een financiële bijdrage, deels in de vorm van fiscale regelingen, voor investeringen in de meeste achtergestelde (revitaliserings)gebieden, ten behoeve van o.a. het versterken van de economische bedrijvigheid of het aantrekken van personeel in de gezondheidszorg;⁴
4. het bieden van praktische oplossingen voor het alledaagse leven o.a. door 100 nieuwe mobiele medische praktijken (medico-bussen), 60 miljoen voor de instandhouding van winkels en 90 miljoen voor aanvullend openbaar vervoer (de laatste km).

In het beleidsplan is verder uitgelegd dat men het beleid in samenwerking met alle betrokken beleidslagen wil uitvoeren. In Frankrijk maakt men daarbij onderscheid tussen gemeenten, samenwerkende gemeenten, landen, departementen en regio's. In het plan is een aantal thema's en maatregelen nader uitgewerkt, zoals huisvesting, gezondheidszorg, vervoer, cultuur en cultureel erfgoed, vrijwilligerswerk en sociaal ondernemerschap, onderwijs en veiligheid. Gezondheidszorg, onderwijs en vervoer komen in hoofdstuk 4 nog uitgebreid aan de orde.

Daarnaast heeft men het Agentschap voor Ruimtelijke Cohesie (*agence cohesion territoires*)⁵ opdracht gegeven om de effecten van beleid op de regionale ontwikkeling te monitoren. Het daarvoor

³ <https://www.ecologie.gouv.fr/france-ruralites-plan-equite-territoriale>

⁴ <https://www.observatoire-des-territoires.gouv.fr/zrr-zone-de-revitalisation-rurale-0>

⁵ <https://agence-cohesion-territoires.gouv.fr/>

ingerichte '**Observatoire des Territoires**'⁶ is georganiseerd als een netwerk met 30 leden die twee à drie keer per jaar bij elkaar komen, met ondersteuning door een voorzitter en secretariaat. Tot de leden behoren naast vier academici vertegenwoordigers van ministeries, het maatschappelijk middenveld, en van instanties die betrokken zijn bij regionale planning. Het *Observatoire* bundelt kennis, harmoniseert regionale observatie- en analysemethoden en moet op die manier bijdragen aan een gedeelde diagnose van de situatie in de landelijke regio's. Daarnaast voert het *Observatoire* zelfstandig onderzoek uit om beleid te ondersteunen en te evalueren. Daarvoor werken zij samen met vergelijkbare internationale en Europese instellingen.

In **IJsland** is in 2022 een nieuw plan voor regionale ontwikkeling aangenomen met een looptijd van 2022 tot 2036.⁷ Aanleiding vormen bevolkingsafname in een aantal gebieden en verlies aan werkgelegenheid in traditionele economische sectoren zoals landbouw en visserij. Ook in de IJslandse visie neemt ruimtelijke gelijkwaardigheid in de zin van gelijke levenskwaliteit een belangrijke plaats in. Als overheid wil men zorgen voor de bereikbaarheid van essentiële voorzieningen, huisvesting en betaalde arbeid zodat alle gebieden in IJsland aantrekkelijk zijn om te wonen. Het recht op toegang tot basisvoorzieningen wil men wettelijk vastleggen. In de nota krijgen de volgende publieke en private voorzieningen specifieke aandacht: sociale en medische zorg, openbaar vervoer, brandweer en reddingsdiensten, snel internet evenals winkels en postkantoren. Verder vindt men het belangrijk dat alle kinderen en jongeren toegang hebben tot cultuur, kunst, sport en andere vormen van recreatie onafhankelijk van hun woonplaats. Voor wat betreft de toegang tot basis, middelbaar en beroepsonderwijs zet men onder ander in op online en hybride vormen van onderwijs (zie hoofdstuk 4). Daarnaast belooft de overheid juist in de afgelegen regio's meer banen in de publieke sector te scheppen. Men wil verder investeren in huisvesting en zorg dragen dat gemeenten over voldoende middelen beschikken om de infrastructuur op peil te houden. Interessant is ook de belofte om bij de instelling van commissies en raden te letten op deelname door inwoners uit alle regio's in IJsland.

De verdere ontwikkeling en implementatie van het beleid verloopt in regelmatig overleg met alle betrokkenen overheidslagen, waaronder ministeries en lokale autoriteiten. Het *Icelandic Regional Development Institute*⁸ heeft de opgave om de voortgang van het beleid te monitoren. Daarbij houdt men onder ander rekening met de volgende indicatoren: verwarmingskosten per huishouden, aandeel van de bevolking wonend binnen 30 km tot zorg, scholen, en winkels, en het aandeel kinderen/jongeren in voorgezet onderwijs en universiteit. Daarnaast ontwikkelt men kaarten en een *dashboard* om de stand van zaken rondom voorzieningen bij te kunnen houden.

De **Rural Vision for Wales**⁹ presenteert een verkenning van de toekomst van Wales die is voortgekomen uit de samenwerking van de *Welsh Local Government Association*¹⁰ met onderzoekers die verbonden zijn aan de *Centre for Welsh Politics and Society* van de Universiteit van Aberystwyth. De directe aanleiding vormt de zorg om de effecten van BREXIT en de gevolgen van COVID19. Het visiedocument bevat een uitgebreide inventarisatie van de stand van zaken in de landelijke regio's

⁶ <https://www.observatoire-des-territoires.gouv.fr/>

⁷ https://www.stjornarradid.is/library/02-Rit--skyrslur-og-skrar/%C3%9Eings%C3%A1lyktun%20-%20bygg%C3%B0a%C3%A1%C3%A6tlun_enska.pdf

⁸ <https://www.byggdastofnun.is/en>

⁹ <https://www.wlga.wales/SharedFiles/Download.aspx?pageid=62&mid=665&fileid=2980>

¹⁰ <https://www.wlga.wales/about-us> : The WLGA is a politically led cross party organisation that seeks to give local government a strong voice at a national level. (It) (...) represents all 22 local authorities in Wales, the 3 fire and rescue authorities and the 3 national park authorities are associate members.

voor wat betreft bevolkingskenmerken, de situatie in verschillende economische sectoren, de kwaliteit van natuur en landschap en allerlei sociaaleconomische thema's waaronder voorzieningen. Daarnaast geeft men een aanzet tot een toekomstvisie gebaseerd op gesprekken en werkgroepen met belanghebbenden met voorstellen hoe deze te realiseren. Opvallend is dat de meeste gesprekspartners vooral negatieve ontwikkelingen voorzagen: een economische recessie door verlies aan internationale handel en een voortdurend verlies aan voorzieningen. Kansen zag men in de aantrekkelijkheid van wonen in het landelijk gebied en de productie van duurzame energie.

De vertaling van de toekomstvisie in concrete voorstellen stoelt op het idee van een *'foundational economy'*, dat wil zeggen een economie die in eerste instantie zorgt voor het fundament dat alle sectoren nodig hebben om te floreren. Centraal staat de voorziening van voedsel, energie, nutsvoorzieningen, gezondheidszorg, onderwijs, sociale zorg en vervoer (zie figuur 3.1.2). Overheidsinstellingen spelen een belangrijke rol in de instandhouding van het fundament als zogenaamde ankerinstellingen – enerzijds omdat zij essentiële diensten en voorzieningen leveren; anderzijds omdat zij een belangrijke opdrachtgever en aanbieder van opdrachten en werkgelegenheid zijn. Dit fundament biedt tevens de basis voor de ontwikkeling van een *wellbeing economy* die een goed leven biedt voor huidige en toekomstige generaties in de zin van voldoende welvaart, veerkracht, gezondheid, gelijkheid, cohesie, regionale cultuur, en duurzaamheid. De focus op een *'wellbeing economy'* is goed vergelijkbaar met ons begrip van brede welvaart – zowel in de onderscheiden dimensies, als de gerichtheid op brede welvaart hier en elders, nu en later (zie figuur 4 en 5 uit Woods *et al.*, 2021, pg 70/71).

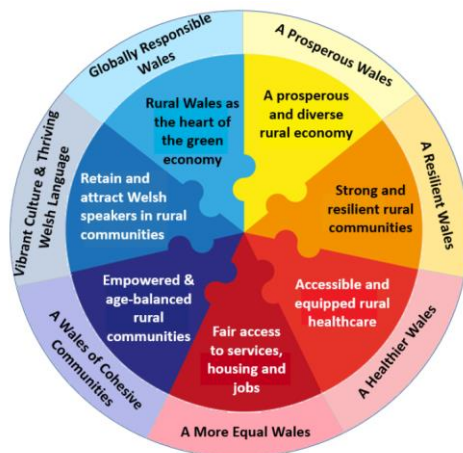

Figure 6.1: Mapping the seven well-being goals on to aspirations for rural Wales

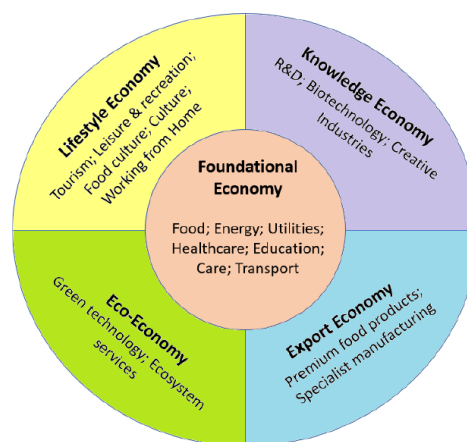

Figure 6.2: Building blocks of the rural economy

Figuur 4 Doelstellingen in Wales

Figuur 5 Fundamentele economie

Om de beoogde doelen te behalen wil men meer ruimte bieden aan nieuwe technologie, investeren in zogenaamde *STEMM centres of excellence (for Science, Technology, Engineering, Maths and Money)* die talent in de regio moeten behouden en zogenaamde *Growth-deals* inzetten, die vergelijkbaar zijn met onze regiodeals. Daarnaast wil men meer ondersteuning bieden aan *'community enterprises'* die in de vorm van sociale ondernemingen en met inzet van bewoners bijdragen aan de instandhouding van voorzieningen. Belangwekkend in dit verband is het voorstel om een recht van gemeenschappen om publieke gebouwen en land te kopen – *"the community right to buy"* te introduceren. Dorpsgemeenschappen kunnen via deze wet en met financiële ondersteuning van de overheid eigenaar worden van leegstaande gebouwen, zoals scholen, postkantoren, cafés, tankstations, of

winkels waarin zij vervolgens een sociale onderneming kunnen starten. Het is op die manier ook mogelijk land te verwerven dat gebruikt kan worden voor lokale voedselbossen of groentetuinen.

Naast het *evidence report* hebben de lokale autoriteiten een **Manifesto** en een meer gedetailleerd beleidsplan¹¹ opgesteld met daarin de volgende zeven speerpunten: diversificatie van de economische basis, gerichte actie voor het behoud van de jeugd via o.a. onderwijs, investering in de infrastructuur, steun voor de ontwikkeling van duurzaam toerisme, betere huisvesting, digitalisering, en versterking van de publieke sector. In het beleidsplan stelt men dat het van belang is om in de verdere uitwerking en implementatie van de plannen nauw samen te werken met de lokale autoriteiten en vertegenwoordigers van de gemeenschappen. Men wil dat de plannen worden afgestemd op de lokale situatie, kansen en behoeften. Er moeten voldoende middelen komen om innovatieve ideeën te ontwikkelen en deze bij succes op te schalen. Men hecht ook veel belang aan *rural proofing* om zeker te zijn dat de situatie in de landelijke gebieden wordt meegewogen in alle beleidsterreinen; dat zou in het bijzonder moeten gebeuren in de het economische beleid en de programma's voor *city* en *growth deals*.

Tot 2013 had Wales een **Rural Wales Observatory** wat onder ander via jaarlijkse enquêtes informatie leverde aan beleid. Nu is er opnieuw voor drie jaar geld beschikbaar gesteld om de implementatie te monitoren. Het *Centre for Welsh Politics and Society* dat het *evidence rapport* heeft opgesteld zal in die periode enquêtes uitvoeren, een *online evidence hub* ontwikkelen, de beschikbaarheid van hulpbronnen voor gemeenschappen bijhouden en met behulp van GIS data allerlei kaarten produceren.

Het idee voor een *community right to buy*, zoals voorgesteld voor Wales, is afkomstig uit **Schotland** waar dit onderdeel is van een landhervormingwet die in 2003 is doorgevoerd (*Part 2 of the Land Reform Scotland Act 2003*). De *Community right to buy* is een voorkeursrecht waarmee gemeenschappen in heel Schotland een aanvraag kunnen indienen om een gemeenschapsbelang in grond of gebouwen te registreren. Het biedt dorpsgemeenschappen de eerste optie op het kopen van een stuk grond of een gebouw op het moment dat de eigenaar het wil verkopen, op voorwaarde dat zij een behoefte aan en belang bij de grond of het gebouw hebben laten registreren. Het belet de huidige grondeigenaar dus niet om zijn rechten op dat land uit te oefenen, inclusief het recht om zijn land of gebouw te ontwikkelen of te leasen, of om een bouwvergunning te verkrijgen.¹² Een aanvraag om een gemeenschapsbelang in land te registreren moet duurzame ontwikkelingsvoordelen voor het land en voor de gemeenschap aantonen. Het is niet de bedoeling om de status quo te behouden. Via dit recht kunnen gemeenschappen toegang krijgen tot belangrijke hulpbronnen die de basis vormen voor het oprichten van sociale ondernemingen. De wet maakt deel uit van de zogenaamde *Community Empowerment Act* die onder ander het recht tot inspraak in de ontwikkeling van ruimtelijke planning regelt.¹³ De ervaringen met de wet worden op dit moment geëvalueerd door het *James Hutton Institute* als onderdeel van het *Rural Asset project*.¹⁴

¹¹<https://cwps.aber.ac.uk/wp-content/uploads/sites/13/2021/09/Rural-Vision-English.pdf>
<https://www.wlga.wales/SharedFiles/Download.aspx?pageid=62&mid=665&fileid=2950>

¹² De richtlijnen die zijn opgesteld om gemeenschappen te begeleiden bij het proces van het aanvragen van het gemeenschapsbelang en het uitoefenen van het recht om te kopen staan uitgelegd op de volgende websites:
<https://www.gov.scot/policies/land-reform/community-right-to-buy/>
<https://dtascommunityownership.org.uk/community/other-community-rights/community-right-buy/community-right-buy>

¹³ <https://www.gov.scot/publications/community-empowerment-scotland-act-summary/>

¹⁴ zie <https://ruralassets.weebly.com/>

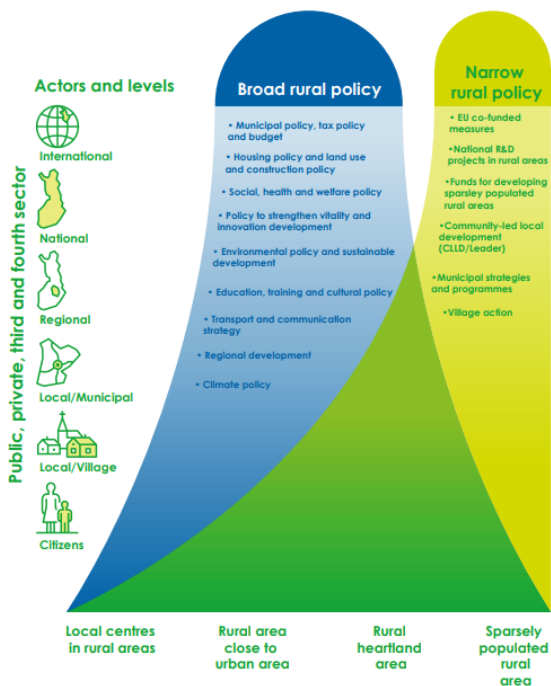
Finland heeft haar plattelandsbeleid voor 2021-27 vastgelegd in een programma met de titel: *Countryside renewing with the time*¹⁵. Het programma is georganiseerd rondom vijf thema's: (1) toegevoegde waarde door duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen; (2) bewoners als deel van de oplossing en de duurzame transitie; (3) versterken van concurrentievermogen en vitaliteit; (4) zorgen voor een goed en makkelijk dagelijks leven; (5) versterken van inclusie en gemeenschapsgevoel. Het algemeen uitgangspunt is als volgt geformuleerd: *"Diverse rural areas are a national success factor. They provide a platform and solutions for a good life, innovation, entrepreneurship and a sustainable society. Finland is developed as a whole by strengthening place based opportunities"* (Ministry of Agriculture & Forestry, 2022, pg 21).

Het centrale belang dat men toekent aan het platteland voor Finland als geheel komt ook tot uitdrukking in de drie speerpunten voor de komende jaren: (1) wederzijdse afhankelijkheid, (2) ecologische rechtvaardigheid, (3) en nieuwe kenniseconomie (Ministry of Agriculture & Forestry, 2022, p.67). Doel is om plattelandsontwikkeling als integraal onderdeel mee te nemen in de ontwikkeling van het land als geheel. Dit komt ook tot uitdrukking in de organisatie van het plattelandsbeleid in twee pijlers, namelijk breed en een smal plattelandsbeleid (zie figuur 6 uit Ministry of Agriculture & Forestry, 2022, p.19). Het smalle deel omvat specifieke maatregelen ten behoeve van vooral de meer afgelegen gebieden. Het brede beleid omvat alle *'mainstream'* beleidsterreinen die rekening moeten houden met de specifieke situatie van het landelijk gebied. *Rural proofing* is één van de instrumenten die men toepast om de mogelijke effecten van beleid op plattelandsgebieden te onderzoeken. Dat gebeurt door de betreffende departementen die het instrumenten zelf kunnen hanteren maar daartoe niet verplicht zijn. Het *rural proofing* instrument bevat een checklist met zes aandachtspunten: *entrepreneurship and employment; competence and innovations, services and housing, accessibility and infrastructure, attractiveness, social cohesion and democracy* (Nordberg, 2021). Ook hier zijn sociale cohesie en democratie, naast sociaaleconomische ontwikkeling, belangrijke aandachtspunten.

Om essentiële voorzieningen beschikbaar en bereikbaar te houden wil men meer multifunctionele centra ontwikkelen. Zij moeten zich richten op het bieden van de volgende diensten: sociale en medische zorg (zie ook 4.2.), onderwijs voor kinderen en jongeren op locatie (zie 4.1), cultuur en recreatie, duurzaam vervoer, nutsvoorzieningen (o.a. drinkwater, elektriciteit en internet), veiligheid (politie, brandweer en reddingsdiensten). Daarnaast is het de bedoeling dat deze centra de kracht van gemeenschappen bevorderen om zaken in eigen hand te nemen (onder ander via de ondersteuning van publiek-private samenwerking en sociaal ondernemerschap), de sociale inclusie en gemeenschapsgevoel versterken (o.a. via de financiële steun voor gemeenschapsactiviteiten), en bewoners ondersteunen in de transitie naar meer duurzaam leven met betrekking tot wonen, reizen en voedsel.

¹⁵ <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164278>

Figure 3. Broad and narrow rural policy - rural policy in the political sphere

Figuur 6 Breed en smal plattelandsbeleid in Finland

Belangwekkend is dat Finland in 2016 de *Rural Policy Council*¹⁶ heeft ingesteld die de nationale regering ondersteunt bij de ontwikkeling van integrale en strategisch belangrijke beleidskwesties op het gebied van het landelijk gebied. Deze raad is verantwoordelijk voor het ontwikkelen van richtlijnen voor het specifieke plattelandsbeleid en moet nagaan in hoeverre het nationale beleid, gericht op bijvoorbeeld huisvesting en zorg, onderwijs en transport, innovatie, milieu en klimaat rekening houdt met het landelijk gebied. De *Rural Policy Council* is tevens medeverantwoordelijk voor de tweejaarlijkse monitoring van het beleidsprogramma en de daarbij horende projecten. Figuur 7 (uit Ministry of Agriculture & Forestry 2022, pg. 68) geeft een indruk van de gehanteerde methode waarmee men per speerpunt nagaat in hoeverre de geformuleerde doelen zijn bereikt. Voor elk thema en elke maatregel zijn er ook meer gedetailleerde overzichten (Ministry of Agriculture and Forestry of Finland 2022, pg. 68 en verder).

¹⁶ <https://www.slideshare.net/Maaseutupolitiikka/the-national-rural-policy-of-finland>

Table1. Summary of the rural policy vision and objectives

Vision/ focal point	Objectives and related monitoring (in accordance with the traffic light model: green has been/will be achieved, yellow is pending, red will not be achieved)			
Vision	Diverse rural areas are a national success factor. They provide a platform and solutions for a good life, innovation, entrepreneurship and a sustainable society. Finland is developed as a whole by strengthening place based opportunities.			
Inter- dependency	Finland is developed as a whole, taking into account the interdependencies between humans and nature and between different regions and sectors. The aim is to build a holistically sustainable society based on the consideration of local needs and conditions, and strengthening of local resources.			
Environmental justice	Finland is developed as a whole. The use of natural resources located in rural areas is responsible and fair, and takes into account local environments, conditions, actors and livelihoods. The preconditions for a good life, entrepreneurship and smooth day-to-day life are secured in all parts of the country.			
A new knowledge economy	Finland is developed as a whole. Material and immaterial resources located in rural areas are combined with diverse knowledge and skills. The new knowledge economy of rural areas is brought to the forefront of global value chains. People, communities and entrepreneurs in rural areas and new professionals relocating there produce solutions for a sustainable economy.			

Figuur 7 Spierpunten van het Fins plattelandsbeleid

De *Rural Policy Council* voert tevens regelmatig onderzoek uit, een zogenaamde rurale barometer, waarin ze de ervaren leefbaarheid van het landelijk gebied bijhouden. Daarnaast organiseren zij allerlei debatten in de regio waaronder het *Rural Parliament* waar bewoners en belangenorganisaties overleggen met politici. De Raad heeft 34 leden, waaronder vertegenwoordigers van ministeries, de regionale overheid, gemeenten, bedrijven en NGO's en belangenorganisaties. Daarnaast heeft de raad een secretariaat, vier thematische netwerken en vier werkgroepen (zie figuur 8 uit *Rural Policy Council* 2023).

Figuur 8 De organisatie van de *Rural Policy Council* in Finland

In **Duitsland** hebben we vooral gekeken naar het beleid voor gelijkwaardige condities van leven dat in 2018 in de vorm van een *Kommission für gleichwertige Lebensverhältnisse* van start is gegaan.¹⁷ Het is strikt genomen geen plattelandsbeleid maar veel van de regio's waar de gelijkwaardigheid onder druk staat, zijn landelijke en/of perifeer gelegen gebieden. Het is in die zin goed vergelijkbaar met het beleid dat Nederland nu ontwikkelt naar aanleiding van de rapportage 'Elke regio telt'. Centraal staat het streven naar meer ruimtelijke rechtvaardigheid en het recht op een goed leven en persoonlijke ontwikkeling voor iedereen - onafhankelijk van de woonplaats.

Het beleid richt zich op zowel de versterking van de (sociaal-economische) structuur van de gebieden als de verbetering van de levensvoorwaarden van individuele burgers. Het laatste omvat alle aspecten van wat in het Duits *Daseinsvorsorge* wordt genoemd en aangeeft wat de overheid haar burgers zou moeten bieden om goed te kunnen leven. In Nederland spreken we in dit verband over sociale grondrechten.¹⁸ Wat er precies onder valt roept veel discussie op evenals de vraag in hoeverre het hier om sociale rechten gaat waarop burgers zich kunnen beroepen of om een administratieve wet die regelt welke bestuurslaag verantwoordelijk is voor welke voorzieningen. Figuur 9 geeft weer uit welke diensten en voorzieningen *Daseinsvorsorge* volgens experts bestaat (Steinführer, 2024).

¹⁷ <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/schwerpunkte/DE/kommission-gleichwertige-lebensverhaeltnisse/kom-gl-artikel.html>

¹⁸ Zie https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vkugbqvvdq7wh/hoofdstuk_1_grondrechten *Sociale grondrechten leggen opdrachten voor de overheid vast om voorzieningen te treffen voor het maatschappelijk functioneren van de burger, zoals de zorg van de overheid voor de bescherming van het milieu.*

Figuur 9: Elementen van Daseinsvorsorge (Steinführer, 2024)

In 2019 heeft de *Kommission für Gleichwertige Lebensverhältnisse* een eerste rapport gepresenteerd.¹⁹ Het geeft een overzicht van de opgaves op de volgende terreinen: gemeentelijke schuldenlast, economie en innovatie, planning en statistiek, technische infrastructuur, sociale voorzieningen, werkgelegenheid, maatschappelijke participatie en cohesie. Op basis daarvan is een plan voor Duitsland opgesteld met doelen voor de middellange en lange termijn en verantwoordelijkheden van de overheid (van lokaal tot nationaal niveau), het maatschappelijk middenveld en het bedrijfsleven. Men kondigt verder 12 concrete maatregelen van de nationale overheid aan, waaronder: banen scheppen in zwakkere regio's, breedband en mobiele communicatie uitbreiden, de vervoersinfrastructuur op het platteland verbeteren, dorpen en plattelandsgebieden versterken, vrijwilligerswerk ondersteunen en aanmoedigen, kinderopvang uitbreiden en verbeteren, gelijke leefomstandigheden als richtlijn vastleggen.

Om de voortgang te kunnen monitoren is een atlas (de *Deutschlandatlas*²⁰) met 50 indicatoren en kaarten ontwikkeld die laat zien wat er in de verschillende regio's moet gebeuren. De atlas wordt regelmatig geüpdatet. Ernaast is er een Landatlas²¹ van het Thünen-instituut met aanvullende regionale data.

De tussentijdse rapportage uit 2021²² bericht over de tot nu toe behaalde resultaten. Op het gebied van voorzieningen in brede zin zien we de volgende concrete resultaten: er is 5.4 miljard geïnvesteerd

¹⁹<https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/gleichwertige-lebensverhaeltnisse/unsere-plan-fuer-deutschland-langversion-kom-gl.pdf>

²⁰ www.deutschlandatlas.bund.de

²¹ <https://www.landatlas.de/>

²²<https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/2021/04/zwischenbericht-gleichwertige-lebensverhaeltnisse.pdf>

in de inrichting en uitbreiding van kinderdagverblijven en kleuterscholen; men heeft de digitalisering van onderwijs ondersteund en extra middelen voor multifunctionele accommodaties verstrekt. Er zijn negen nieuwe locaties voor overheidsinstellingen ingericht die voor meer werkgelegenheid in de publieke sector hebben gezorgd. Er is 30 miljoen euro geïnvesteerd in de inrichting van een stichting ter ondersteuning en advisering van de initiatieven van bewoners. De *Stiftung für Engagement und Ehrenamt* heeft rond 75 mensen in dienst en is een van de publieke instellingen die gevestigd is in de perifere gebieden, in dit geval Neustrelitz in Mecklenburg-Vorpommern.²³ Verder is er besloten een “*Gleichwertigkeits-Check*” (*territorial proofing*) in te voeren bij de ontwikkeling van nieuwe wetten of programma’s zoals voor de toekomst van ziekenhuizen. Voor dit doel heeft het *Bundesministerium des Innerns und für Heimat* een handleiding ontwikkeld.²⁴

Er zijn ook nadere ideeën ontwikkelt voor de ontwikkeling van het landelijk gebied die zijn vastgelegd in een “*Grundsatzpapier*” *Land.Perspektiven2030*.²⁵ In dit document presenteert men plannen voor zes domeinen waaronder vervoer, cultuur en vrijwilligerswerk. Er is tevens een rapport van het *Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft* waarin men *best practices* in plattelandsontwikkeling presenteert die voortkomen uit pilotprojecten die het ministerie heeft gefinancierd.²⁶ Pilotprojecten zijn een van de manieren waarop de Bondsregering activiteiten kan ontplooiën op terreinen die eigenlijk onder de autoriteit van de deelstaten of gemeenten vallen. Een ander voorbeeld is de recent door het ministerie aangekondigde landelijke wedstrijd voor ‘*Unser Dorf hat Zukunft*’ waarmee men burgerinitiatieven wil aanmoedigen.²⁷

3.2 Conclusie

Deze paragraaf heeft inzicht gegeven in de beleidsvisies voor het landelijk gebied en/of perifere regio’s die in verschillende Europese landen recentelijk zijn gepubliceerd. Aanleiding zijn vaak de achteruitgang in vitaliteit en levenskwaliteit en de uitingen van ontevredenheid door bewoners. Met het beleid geven landen uitdrukking aan het streven voor meer ruimtelijke gelijkwaardigheid en rechtvaardigheid te zorgen. Het verlies van voorzieningen neemt daarin een belangrijke plaats in met veel aandacht voor sociale en medische zorg, onderwijs, openbaar vervoer, cultuur en recreatie en huisvesting. Daarnaast wordt vaak verwezen naar de bijdrage die het landelijk gebied en de bewoners kunnen leveren aan nationale doelen zoals de duurzaamheidstransitie. In de visies erkennen overheden hoe belangrijk het landelijk gebied is en dat de bewoners recht hebben op een gelijkwaardige kwaliteit van leven. Ze presenteren hun bereidheid om in de vitaliteit van landelijke gebieden te investeren en kondigen concrete maatregelen aan, onder ander voor de bereikbaarheid van essentiële voorzieningen. Daarnaast wijzen alle onderzochte landen een instituut aan dat de regering ondersteunt met onderzoek en advies en de resultaten van de beleidsmaatregelen monitort. Dat gebeurt of via het instellen van een aparte raad of *observatory* of via een specifieke opdracht aan een bestaande onderzoeksinstituting.

²³ <https://www.deutsche-stiftung-engagement-und-ehrenamt.de/>

²⁴ <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/gleichwertige-lebensverhaeltnisse/gleichwertigkeits-check.html>

²⁵ https://www.landentwicklung.de/fileadmin/sites/Landentwicklung/Dateien/Publikationen/Endfassung_Land_Perspektiven2030.pdf

²⁶ https://www.bmel.de/DE/themen/laendliche-regionen/laendliche-regionen_node.html

²⁷ https://www.bmel.de/DE/themen/laendliche-regionen/ehrenamt/wettbewerb-unser-dorf-hat-zukunft/wettbewerb-unser-dorf-hat-zukunft_node.html

4. Informatie ten aanzien van specifieke basisvoorzieningen

4.1 Onderwijs

Het behoud van onderwijs in het landelijk gebied is in alle onderzochte landen een belangrijk thema. Daarbij maakt men zich zowel zorgen om de kansen van kinderen en jongeren om hun talenten te ontwikkelen als om de huidige en toekomstige beschikbaarheid van menselijk kapitaal voor de lokale en regionale arbeidsmarkt. Behalve over het bestendigen van onderwijs als zodanig, zijn er zorgen over de (on)mogelijkheid om het onderwijsaanbod aan te laten sluiten bij de huidige en toekomstige behoefte van werkgevers. Tegelijkertijd speelt het probleem van afnemende leerlingaantallen. In de afgelopen jaren zijn daardoor veel basisscholen gesloten, en ook in het middelbare en beroepsonderwijs is er sprake van de concentratie van vestigingen. De afstand tot onderwijsinstellingen neemt daardoor toe, wat de vrije keuze van vervolgonderwijs belemmert, zeker als er geen schoolvervoer wordt aangeboden. Veel scholen kampen verder met het vinden en vasthouden van gekwalificeerd personeel en met de toenemende kosten voor onderhoud van gebouwen.

In de onderzochte landen heeft men verschillende maatregelen ontwikkeld om het onderwijsaanbod in het landelijk gebied te bestendigen en aan te laten sluiten op de vraag van zowel leerlingen als bedrijven. Digitalisering en de combinatie van onlineonderwijs en onderwijs op locatie spelen daarbij een belangrijke rol. Hieronder bespreken we deze initiatieven per land.

In **IJsland** hebben veel universiteiten een vestiging in één van de meer afgelegen regio's waar zij de mogelijkheid bieden om onderwijs (deels *online*) te volgen. Ze worden hiertoe ook opgeroepen door de overheid. Daarnaast investeert de overheid in het overnemen van brede scholen in de regio's met een gevarieerd onderwijsaanbod, waaronder beroepsonderwijs. Men ziet dit als een belangrijke voorwaarde voor het aantrekken van nieuwe bewoners in dorpen. Daarbij verkent men nadrukkelijk alle opties van digitalisering en onlineonderwijs, omdat het ook in kleine steden en dorpen de kans biedt onderwijsinstellingen te behouden en een volledig curriculum aan te kunnen blijven bieden. In Zuid IJsland zijn meerdere kenniscentra ingericht waar studenten samen vakken op afstand te volgen. Een voorbeeld hiervan is de *Selfoss Coworking Hub*.

In **Wales** verloopt de financiering van onderwijsvoorzieningen onder ander via 'The New Deal for Britain', een investeringsprogramma dat in 2020 gestart is om de effecten van de economische recessie te repareren. In het landelijk gebied heeft het onder ander geleid tot de oprichting van nieuwe 'regio'-scholen als antwoord op de veelvoudige schoolsluitingen in de jaren ervoor. Het platteland in Wales kampt tevens met een mismatch tussen vraag en aanbod aan arbeidskrachten. Veel jongeren hebben Wales verlaten om elders te studeren en een groot deel van deze jongeren keert niet terug naar de regio omdat er weinig banen zijn die bij hun vaardigheden passen. Tegelijkertijd belemmert het gebrek aan geschoold personeel de groei en innovatie van bedrijven. In het beleidsplan voor Wales stelt men vier specifieke acties voor om dit probleem aan te pakken. Ten eerste wil men specifieke campussen inrichten, zogenaamde STEMM (*Science, Technology, Engineering, Maths and Money*) *Centres for Excellence* waar jongeren de kans krijgen een hogere technische opleiding te volgen. Daarnaast wil men op verschillende plaatsen *vocational education institutes* inrichten waar jongeren een beroepsopleiding kunnen volgen en waar volwassenen hun kennis en vaardigheden kunnen verbeteren en behouden. Daartoe wil men hecht samenwerken met de universiteiten, bedrijven en ondernemers. Het idee is dat zij *traineeships* aanbieden met kansen op het behalen van (deel)kwalificaties die aansluiten bij de behoefte van de lokale arbeidsmarkt. Daarnaast beschouwt

men digitalisering als een voorwaarde voor het behoud van onderwijs en als middel tegen regionale ongelijkheid in het algemeen.

In **Finland** definieert men onderwijs als een basisvoorziening waarvoor de lokale overheid verantwoordelijk is. De Finse bevolking heeft recht op onderwijs dicht bij huis, met een wettelijk vastgestelde maximale afstand tot basisonderwijs. Op dit moment mag de reistijd maximaal 2.5 uur bedragen; de *Rural Policy Council* heeft voorgesteld dit terug te brengen naar een reistijd van maximum 1.5 uur voor basisschoolleerlingen. Voor de toekomst maakt men zich veel zorgen want sinds 2000 is bijna de helft (42%) van de voornamelijk kleine scholen in plattelandsgebieden gesloten en men verwacht dat er in 2032 geen scholen meer over zijn in het landelijk gebied tenzij er nu actie wordt ondernomen. Voor wat betreft het middelbare onderwijs denkt men aan de combinatie van een aanbod online en op locatie; leerlingen zouden zowel vanuit thuis als vanuit multifunctionele *co-working hubs* kunnen studeren. Daarnaast richt men de aandacht op het voortbestaan van beroepsonderwijs en hoger onderwijs. Daarbij speelt het huidige en verwachte tekort aan goed geschoolde arbeidskrachten een belangrijke rol. Het idee is dat onderwijsinstellingen het verder leren en innoveren kunnen aanmoedigen door hun faciliteiten, machines, materiaal en services beschikbaar te stellen.

In de **Duitse** beleidsdocumenten is veel aandacht voor de tekorten aan geschoolde arbeidskrachten en vakmensen die nodig zijn voor de ontwikkeling van de regio. Door digitalisering van het onderwijs hoopt men ook in de afgelegen regio's toegang tot goed onderwijs te bieden. Middels het *DigitalPakt Schule* verleent de federale overheid financiële steun aan de deelstaten en gemeenten. In totaal gaat het om 6,5 miljard euro. Daarnaast wil men de samenwerking tussen opleidingsinstellingen en het bedrijfsleven stimuleren. Hiertoe is het '*Innovatie & Strukturwandel*' programma in het leven geroepen waarmee men hoopt het onderwijs beter aan te laten sluiten bij het ontwikkelpotentieel van de regio. Er is ook een *EXIST-Potenzial* programma wat universiteiten in 'zwakke regio's' ondersteunt. Zo is er onder ander financiering voor de scholing van leraren (2.500 plekken). Daarnaast zijn er specifieke regelingen voor de studie geneeskunde ingesteld in ruil voor werken in de landelijke regio's na afstuderen (zie onder zorg). Men is zich er van bewust dat de beschikbaarheid van goed onderwijs en kinderopvang belangrijk is om het wonen op het platteland aantrekkelijk te houden voor gezinnen en jongvolwassenen. In veel deelstaten is er daarom geïnvesteerd in de uitbreiding van het aantal plekken voor kinderopvang.

In **Denemarken** heeft de herindeling en fusering van gemeenten in 2017 tot de sluiting van veel basisscholen geleid. Als antwoord zijn er in veel gebieden privéscholen opgericht en zijn scholen nieuwe educatieve partnerschappen aangegaan. Omdat veel jongeren voor hun beroepsopleiding naar de stad verhuizen, richten overheidsinitiatieven zich nu op het behoud van middelbare scholen en beroepsonderwijs in landelijk gebied.

Het recent in **Frankrijk** gepubliceerde plattelandsbeleid erkent het belang van de toegankelijkheid van onderwijs en geeft aan verschillende maatregelen te nemen. Zo heeft men een onderwijsprogramma ontwikkeld met de naam *Territoires Educatifs Ruraux* dat aanvullende pedagogische en educatieve ondersteuning bieden om de academische ambities van leerlingen in het landelijk gebied te bevorderen; ook wil men meer plaatsen in internaten realiseren. Vanuit regulier beleid biedt men o.a. financiële ondersteuning voor het aantrekken van personeel bij de oprichting van intergemeentelijke scholen en heeft men 66 digitale campussen ingericht voor online beroepsopleidingen. Verder is er een dialoog- en coördinatieorgaan voor plattelandsdepartementen opgericht onder het Departementale Raad voor Nationaal Onderwijs (CDEN), die het territoriaal overleg tussen onderwijsinstellingen moet versterken. Het is verder noemenswaard dat men in de normering van het minimumaantal leerlingen per klas rekening houdt met de specifieke situatie op het platteland. Het

minimumaantal leerlingen ligt lager en kan door samenwerking tussen scholen behaald worden, bijvoorbeeld door de kinderen van de laagste groepen in de school van het ene dorp te onderwijzen en de kinderen van de hogere groepen in de school van een ander dorp.

In hun plannen voor 2026 geeft de overheid van **Schotland** te kennen er veel waarde aan te hechten dat jongeren de nodige vaardigheden en kwalificaties ontwikkelen. Daarbij hanteert men specifieke doelstellingen voor het hoger onderwijs; zo wil men dat minstens 18% van de universitaire studenten uit de afgelegen landelijke regio's komt. Verder stelt men extra middelen beschikbaar zodat jongeren na school een passende baan kunnen vinden

4.1.1 Conclusie

Onderwijs is een van de voorzieningen die de overheid in veel landen als essentieel beschouwd. Men is zich ervan bewust dat het de basis legt voor de economische vitaliteit door de levering van kennis die cruciaal is voor innovatie, de scholing van gekwalificeerde arbeidskracht en de stimulering van ondernemerschap. Daarnaast is het een van de voorzieningen die bewoners nodig hebben om zich te ontwikkelen en hun kinderen een goede toekomst te bieden. Tegelijkertijd staat goed onderwijs overal onder druk. De leerlingaantallen lopen terug, er is een tekort aan personeel en goed onderwijs kost veel geld - zeker in de technische richtingen. Oplossingen worden enerzijds gezocht in aanvullende financiering vanuit de overheid voor onderhoud van gebouwen en het aantrekken van personeel; anderzijds zoekt men naar synergie door samen te werken met bedrijven en door te investeren in combinaties van onlineonderwijs en scholing op locatie.

4.2 Toegang tot zorg

In alle onderzochte landen vormen voorzieningen voor sociale en medische zorg een belangrijk aandachtspunt voor beleid. Zo is er veel discussie over de toenemende vraag naar zorg, het gebrek aan personeel en de stijgende kosten die steeds meer beslag leggen op publieke middelen. In het landelijk gebied is de situatie nog nijpender door de vergrijzing van de bevolking, wat tot meer en meer complexe gezondheidsproblemen leidt (bv. multi-morbiditeit), veelal in combinatie met sociale problemen (bv. eenzaamheid) terwijl de beschikbaarheid van zorgverleners nu al tekortschiet - mede door de sluiting van lokale voorzieningen. Vrijwillige zorgverleners doen hun best om acute problemen op te lossen maar ook onder hen neemt de beschikbaarheid af. In Frankrijk spreekt men zelfs van *zorgwoestijnen – déserts médicaux*.

De noodzaak om de zorg zodanig te reorganiseren dat de noodzakelijke zorg op een basisniveau beschikbaar blijft, is onbetwist; toch verloopt de discussie over de praktische uitvoering moeizaam. Daarbij speelt de complexiteit van de organisatie van de zorg een belangrijke rol evenals de emoties die de onderhandelingen over de reorganisaties en mogelijke concentratie van zorginstellingen onder bewoners oproepen. In de door ons onderzochte landen staat een aantal maatregelen ter discussie om de beschikbaarheid van de sociale en medische zorg in het landelijk gebied te garanderen. Tenzij anders aangegeven, komen deze beleidsvoornemens aan de orde in de beleidsvisies die in hoofdstuk 3 zijn besproken. In deze paragraaf bespreken we de belangrijkste voorgestelde dan wel genomen maatregelen op twee terreinen: de inrichting van regionale centra voor integrale zorgverlening en de ondersteuning van huisartsen.

Regionale centra voor integrale zorg

Het meest populair is de inrichting van regionale centra met een integraal aanbod van verschillende typen medische en sociale zorg. Het idee is dat deze centra het eerste aanspreekpunt vormen voor bewoners, een beperkte scala aan behandelingen aanbieden en voor de overige behandelingen

doorverwijzen naar zorg elders. Doorgaans vindt men belangrijk dat er aandacht is voor een integrale aanpak van sociale en medische problemen en de aanwezigheid van verschillende disciplines (bv. tandarts, fysiotherapeut, sociale dienst) én van personeel dat breed is opgeleid (bv. *public health nurse* en huisarts).

De stand van zaken rond deze regionale zorgcentra verschilt tussen landen evenals de manier waarop men de centra bestuurt dan wel wil besturen. In IJsland en Frankrijk bestaan dergelijke centra al een aantal jaren. In Finland is men bezig deze op te zetten terwijl men in Duitsland verwacht en hoopt dat een wetsvoorstel over het opzetten van regionale zorgcentra dit voorjaar wordt aangenomen.

In **IJsland** heeft men al langer regionale gezondheidscentra die toegang bieden tot een variatie aan eerstelijns gezondheidsdiensten en doorverwijzen naar meer specialistische zorg indien nodig. In het in hoofdstuk 3 gepresenteerde beleidsplan uit 2022 beschrijft men hoe IJsland de regionale gezondheidscentra wil verbeteren. Daarbij gaat het onder ander om meer integrale zorg voor kinderen met meer ruimte voor sociale kwesties en zorgen rondom onderwijs. Daarnaast wil men meer gebruik maken van digitale technologie om juist de toegang tot specialistische hulp in deze centra te verbeteren.

In **Frankrijk** bestaan 2.000 zogenaamde *maison de santé* met 700 vestigingen in het landelijk gebied. Deze centra bieden een breed scala aan gezondheidsdiensten aan waaronder operaties. De regering heeft in 2023 beloofd hun aantal tot 2027 uit te breiden tot 4.000; daarvoor is 45 miljoen euro voor drie jaar gereserveerd. Het gaat er nadrukkelijk ook om de integratie van verschillende disciplines en omvorming tot *Maisons de Santé Pluriprofessionelles* (MSP).²⁸ De verwachting is dat een MSP rond 600 patiënten meer kan bedienen dan een huisarts. De MSP komen overigens niet in plaats van individuele praktijken, die men eveneens wil versterken. Daar waar het niet lukt om een praktijk of een MSP in te richten wil men een mobiele dienst via 100 bussen (*medicobus*) aanbieden. Daarnaast wil men de bevoegdheden van de regionale gezondheidsautoriteiten (*agence regionale de santé*) versterken zodat zij van bestaande regels kunnen afwijken om de oplossing van lokale zorgproblemen te bevorderen.

In **Finland** verloopt de reorganisatie van de sociale en medische zorg in twee stappen. Ten eerste gaat de bestuurlijke verantwoordelijkheid van de gemeenten (eerstelijnszorg) en ziekenhuis-districten (tweedelijnszorg) over naar de in 2021 nieuw ingerichte *regional wellbeing counties* die bestuurd worden door gekozen *regional wellbeing councils*. De bedoeling is dat de overheid daarin samenwerkt met relevante *stakeholders*, maar hoe dat wordt vormgegeven verschilt tussen de regio's. In een tweede stap is het de bedoeling om 22 gezondheids- en sociale zorgcentra in te richten die de nu bestaande 170 primaire gezondheidscentra en 22 praktijken voor specialistische zorgverlening gaan vervangen. De financiering zal voornamelijk via de nationale overheid verlopen, wat betekent dat de nationale overheid meer grip op en verantwoordelijkheid voor de zorg krijgt. De nationale overheid zal de strategische doelen van de centra om de vier jaar bijstellen en het verantwoordelijke ministerie zal elk jaar met de *counties* overleggen over de organisatie van de diensten en de jaarlijkse investeringsplannen.

In 2018/19 zijn in zes van de twintig districten al dergelijke centra ingericht. Een eerste evaluatie wijst op verbeteringen in zowel de kwaliteit als de efficiëntie van de zorg, bijvoorbeeld door afgenomen

²⁸ https://sante.gouv.fr/IMG/pdf/dp_msp.pdf

wachtlijsten en doorverwijzingen naar de tweedelijnszorg (Tiirinki et al. 2022). Daarbij lijkt de integratie van de verschillende soorten en lagen van de gezondheidszorg soepeler te verlopen dan de integratie van medische en sociale zorg. De verdere uitrol verloopt op dit moment moeizaam omdat er net grote bezuinigingen in de gezondheidszorg zijn aangekondigd wat tot veel onrust onder de bevolking leidt.

In **Duitsland** is toegang tot zorg een belangrijk onderwerp in het beleid voor “*gleichwertige Lebensverhältnisse*” zoals besproken in 3.1. Het is tevens onderdeel van de discussie rond de versterking van de gezondheidszorg in het algemeen omdat de toegang tot de zorg ook in de zwakke wijken van de grotere steden sterk onder druk staat. In Hamburg experimenteert men sinds 2017 met een zogenaamde *Gesundheitskiosk* die een laagdrempelige manier allerlei soorten sociale en medische zorg aanbiedt in een zwakke wijk.²⁹ Op basis van de goede ervaringen met deze kiosk is er recent een wetsvoorstel ingediend dat overal medische centra wil inrichten die voor iedereen toegankelijk zijn – ook zonder ziektekostenverzekering (Bundesministerium für Gesundheit 2023). Voor het landelijk gebied denkt men aan zogenaamde multidisciplinaire *Primärversorgungszentren* die zich vooral op ouderen met een complexe gezondheidsproblematiek richten. Men hoopt dat dergelijke centra tevens een aantrekkelijk werkveld bieden aan huisartsen die geen eigen praktijk willen. De *Gesundheitskiosk* moet zich richten op preventie, algemene advisering en ondersteuning bij medische en sociale behoeften en bemiddelen naar medische behandeling waar nodig. Hier spelen goed en breed opgeleide verpleegkundigen (*community health nurses*) een belangrijke rol. Waar nodig kan een kiosk mobiel opereren. Het voorstel voorziet dat de financiering voor 80% door de ziektekostenverzekeringen wordt gedekt – mede vanwege de verwachting dat de reorganisatie tot een daling van de gezondheidskosten zal leiden. De overige 20% dienen de gemeenten te financieren. In de discussie over de wet is de financiering een belangrijk struikelblok naast kritiek door artsenorganisatie die een afbraak van hun professie vrezen. Toch is de verwachting dat de wet per 1 januari 2025 zal worden aangenomen.

Ondersteuning (toekomstige) huisartsen

Naast de inrichting van integrale gezondheidscentra wil een aantal landen investeren in de continuïteit van huisartspraktijken. Dat gebeurt op verschillende manieren. In Frankrijk wil men 10.000 medische assistenten en *advanced practice nurses* aanstellen die de huisartsen kunnen ontlasten; daarnaast wil men professionele gezondheidszorggemeenschappen inrichten waarin zorgverleners elkaar kunnen ondersteunen en hun werk beter op elkaar kunnen afstemmen. Door de invoering van een verplicht praktisch stagejaar wil men toekomstige artsen interesseren voor vestiging in het landelijk gebied; het plan is om in de komende jaren 3.600 stagiairs in het landelijk gebied op te leiden. Duitsland gaat nog een stap verder in de werving van toekomstige huisartsen voor het landelijk gebied door 10% van alle studieplaatsen reserveren voor studenten die zich verplichten na hun studie 10 jaar in het landelijk gebied te werken. Men denkt ook aan het verstrekken van extra middelen aan ziekenhuizen in het landelijk gebied (tot €800k), extra toeslagen voor artsen die in het landelijk gebied werken en een verplichting van ziektekostenverzekeringen om voor voldoende huisartspraktijken in het landelijk gebied te zorgen (Bundesregierung, 2019). In IJsland stelt men voor extra studieleningen aan te bieden aan geneeskunde studenten die zich op termijn als specialisten zouden willen verbinden aan regionale

²⁹ <https://gesundheit-bh.de/gesundheitskiosk>

centra. Een vergelijkbare regeling heeft men voor ogen in Wales. Daarnaast wil men specifieke onderwijsprojecten rondom *'remote and rural healthcare'* opzetten voor geneeskunde studenten en denkt men over een opleiding voor verpleging in twee regionale universiteiten. Verder wil men net als in IJsland, Duitsland en Frankrijk meer zorg digitaal aanbieden.

4.2.1 Conclusie

De toegankelijkheid en bereikbaarheid van sociale en medische zorg is een belangrijk aandachtspunt voor plattelandsbeleid in de door ons onderzochte landen. Men erkent dat de toegang tot sociale en medische zorg nu al te kort schiet en vreest de gevolgen bij verdere verschraving van het aanbod terwijl de vraag naar zorg mede door een vergrijzende bevolking zal toenemen. Een deel van de maatregelen richt zich op de instandhouding van de zorg door het werk in het landelijk gebied meer aantrekkelijk te maken voor huisartsen en overig personeel. Daarnaast is men bezig met een meer fundamentele reorganisatie door de inrichting van regionale centrale voor medische en sociale zorg. Hier is ook sprake van investering in zorginnovatie door nadruk te leggen op het belang van een interdisciplinaire en integrale aanpak van sociale en medische problemen, met aandacht voor preventie en laagdrempeligheid, en de inzet van hoogopgeleide verpleegkundigen.

4.3 Mobiliteit en (openbaar) vervoer

In veel van de onderzochte landen is de auto het voornaamste vervoersmiddel op het platteland. De laatste jaren is de discussie over het autogebruik toegenomen mede als gevolg van discussies over het gebruik van fossiele brandstoffen in combinatie met CO₂-doelen. Toch blijkt openbaar vervoer weinig toegankelijk – de kosten zijn hoog en de reistijden vaak lang. Dat is vooral een probleem voor die sociale groepen die onder ander vanwege leeftijd of inkomen niet over een auto kunnen beschikken en aangewezen zijn op openbaar vervoer.

In **Frankrijk** is de fysieke afstand de grootste barrière waardoor 86% van de inwoners van het landelijk gebied voor vervoer afhankelijk is van de auto. Sinds 2021 heeft Frankrijk een wet op mobiliteit en een fonds voor plattelandsmobiliteit met een omvang van 90 miljoen euro dat gedurende drie jaar mobiliteitsprojecten kan ondersteunen. Doel van het fonds is om een duurzaam lokaal mobiliteitsaanbod te ontwikkelen, bijvoorbeeld in de vorm van lokale mobiliteitsdiensten. In 2024 biedt het Groenfonds middelen (in totaal 30 miljoen euro) ter ondersteuning van oplossingen zoals het *Green Carpooling Fund*.

In **Schotland** staat openbaar vervoer centraal en wordt er specifiek gekeken naar de aanrijtijden van hulpdiensten. Als onderdeel van het openbaar vervoer netwerk heeft Schotland ook het veerboot netwerk uitgebreid om de bereikbaarheid van de eilanden te vergroten.

Onderzoek van de *Wales Rural Observatory* heeft aangetoond dat openbaar vervoer onvoldoende toegang biedt tot essentiële voorzieningen, zoals ziekenhuizen. Openbaar vervoer is onregelmatig, prijzig, en niet overal beschikbaar en de reistijden zijn lang. Zo bestaat er in 17% van de gemeenschappen geen dagelijkse busdienst. Er zijn verschillende *community transport schemes* ontwikkeld met belbusdiensten en minibussen die gerund worden door de gemeenschap. Een voorbeeld hiervan is de *Bwcabus*, opgezet in 2009 met hulp van onder andere het *European Regional Development Fund*, die gedragen wordt door een samenwerking tussen verschillende gemeenten (Carmarthenshire, Ceredigion, Pembrokeshire) en de overheid van Wales. Als resultaat is hierdoor voor veel bewoners de reistijd naar voorzieningen gehalveerd. Verder wil men in Wales ook in de verbetering van het wegdek investeren en meer veilige fiets en wandelroutes inrichten.

Ook in **Denemarken** kampt men met de geringe aanbod aan openbaar vervoer in het landelijk gebied. Om het aanbod te versterken heeft de overheid van 2024-27 jaarlijks 13 miljoen euro (100 miljoen DKK) beschikbaar gesteld. Een voorbeeld van door LEADER gesubsidieerde projecten betreft een dorpsbus die in samenwerking met bewoners is opgezet in de gemeenten Sønderborg en Vordingborg.

Minibussen zijn ook in **Duitsland** een opkomend initiatief, hier gesteund door het project *Kombinom* en het *Smart Inclusive Multi Modal Mobility Service Platform SIM3S*. Duitsland kijkt in verband met bereikbaarheid en klimaatimpact ook naar de ruimtelijke planning van verkeersnetwerken (via het “*Nationale Kompetenznetzwerk für nachhaltige Mobilität*” (NaKoMo) en een informatieve website *mobilikon.de*.³⁰ Met oog op duurzaamheid wil men vooral het fiets- en voetverkeer aanmoedigen.

In **Finland** is de aandacht voor mobiliteit specifiek beschreven in het *National Transport System Plan*, dat steeds voor 12 jaar wordt opgesteld met updates van de specifieke voornemens van elk kabinet. De Finse overheid ziet veel kansen in de samenwerking tussen bedrijven en overheden. Een doel is de inrichting van een veilig functionerend netwerk met voldoende tankstations. Verder kijkt men naar de aanrijtijden van hulpdiensten, de duur van leerlingenvervoer en probeert men tot zogenaamde ‘*travel chains*’ te komen die door middel van de combinatie van verschillende vormen van vervoer het platteland beter bereikbaar moeten houden.

In **IJsland** is er aandacht voor mobiliteit via lucht, land en zee en zet men in op de verbinding van grotere ‘*central service hubs*’ met het dunbevolkte platteland. Ook in IJsland kijkt men naar de mogelijkheid om vervoersvormen te combineren; hier gaat het op de combinatie van cargo- en personenvervoer. Verder stelt men de aanrijtijden van hulpdiensten centraal waarbij men door samenwerking met burgers probeert om in noodsituaties zo effectief mogelijk te kunnen handelen.

4.3.1 Conclusie

In alle onderzochte landen kampt men met de ontoereikendheid van het openbaar vervoer waardoor essentiële voorzieningen rondom zorg en onderwijs vooral voor jongeren, ouderen en mensen met lage inkomens slechter bereikbaar zijn. Veel overheden willen de grote afhankelijkheid van autobezit zowel vanuit sociale motieven als met oog op duurzaamheid verminderen. De gevonden oplossingen variëren van vervoer aangeboden door vrijwilligers tot het combineren van verschillende vormen van openbaar, particulier en bedrijfsmatig vervoer. In een aantal landen zorgt men voor publiek georganiseerd leerlingenvervoer om onderwijs bereikbaar te houden. Daarnaast probeert men voorzieningen in ‘hubs’ te bundelen waarna het mogelijk is vervoer rond deze ‘hubs’ te organiseren.

4.4 Supermarkten: *borgerbutikker* in Denemarken

Dagrofa, een Deense supermarktketen, heeft een specifiek beleid ontwikkeld vanuit de visie dat ook kleine dorpen (<600 inwoners) een winkel verdienen. Dit beleid heeft de naam ‘*borgerbutikker*’ gekregen – burgerwinkels - omdat een vereiste is dat het begint met een werkgroep van enthousiaste dorpingen die een winkel (opnieuw) in het leven wil roepen. De vervolgstap is dat de werkgroep een dorpsbijeenkomst organiseert om het draagvlak in het dorp te toetsen. Als er draagvlak is, stapt Dagrofa in om te helpen met het organiseren van *crowdfunding* ten behoeve van de aankoop van een pand of locatie voor de winkel. Vervolgens wordt de winkel ingericht en een beheerder gezocht. Uitgangspunt is dat de winkel in het bezit blijft van de dorpsgemeenschap en dat de beheerder het pand van het dorp huurt en er gaat ondernemen. Dagrofa levert vervolgens de producten aan, maar er is veel vrijheid om lokale producten te verkopen. Dagrofa heeft dit beleid nu ongeveer 10 jaar geleden ingesteld en er zijn al meer dan 100 ‘*borgerbutikker*’ opgericht. Omdat het om

³⁰ <https://www.mobilikon.de/>

burgerinitiatieven gaat en er geen vast format is voor hoe de winkels zijn ontworpen of ingericht, bestaan er verschillen tussen dorpen, onder ander in de duur van de betrokkenheid van vrijwilligers.

Eén van de financiële bronnen voor de cofinanciering van winkels vormt het plattelandsdistrictsfonds voor de financiering van door burgers gerunde supermarkten. Dit is een jaarlijkse subsidieronde, eerdere rondes waren in 2022 en 2023. In 2024 is 6,2 miljoen DKK (ongeveer 830.000 euro) gereserveerd voor de cofinanciering van projecten die betrekking hebben op de oprichting en ontwikkeling van door burgers gerunde buurtwinkels. Het fonds is opgericht als onderdeel van de overeenkomst "Meer leven in stadscentra en plattelandsdistricten" van de vorige Deense regering. Cofinanciering vanuit de lokale gemeenschap is een voorwaarde.

Voor de door burgers gerunde buurtwinkel waarvoor subsidie wordt aangevraagd, gelden de volgende eisen:

- Er mag geen andere buurtwinkel zijn;
- Er moet een afstand van minimaal 2,5 kilometer zijn naar de dichtstbijzijnde andere supermarkt;
- De winkel moet een verwachte jaarlijkse netto-omzet hebben van minimaal 3 miljoen DKK (400.000 euro);
- De winkel moet een winkeloppervlakte hebben/krijgen van min. 100 m²;
- De winkel moet bemand zijn en het hele jaar door geopend zijn.

Voor supermarkten op de kleine eilanden is het mogelijk subsidies te verkrijgen voor projecten, ook als het gaat om winkels die niet voldoen aan het criterium omzet en winkeloppervlakte.

Subsidies kunnen worden verkregen voor:³¹

- voorbereidingen die leiden tot de opening of revitalisering van een winkel, zoals voorbereiding van een businessplan, inclusief een marktanalyse;
- aankoop en overname van onroerend goed;
- bouwen, verbouwen of uitbreiden;
- grote modernisering van binnen en buiten, visueel of functioneel, inclusief bv. vervanging van de winkelrichting en kassalijnen of energie-optimalisatiemaatregelen;
- initiatieven ter ondersteuning van de functie van de winkel als centraal punt voor een lokale, sociale gemeenschap.

4.4.1 Conclusie

Het voorbeeld van de Deense aanpak tot behoud van dorpswinkels bevat een aantal interessante uitgangspunten. Ten eerste werkt het vanuit het uitgangspunt dat er draagvlak en input vanuit de dorpsgemeenschap moet zijn. Zo wordt lokaal maatwerk gegarandeerd. Ten tweede maakt het aannemen van een filiaalmanager de dorpswinkel toekomstbestendig en onafhankelijk van vrijwilligers. Doordat er ruimte is voor het verkopen van lokale producten dragen de *borgerbutikker* bovendien bij aan de lokale economie en de sociale inbedding. Tenslotte houdt de dorpsgemeenschap via het eigendom van het pand zeggenschap over de winkel. Omdat dit specifieke beleid van Dagrofa nog niet zo lang geleden gestart is, zijn er nog geen evaluaties gedaan over het lange termijn functioneren van de *borgerbutikker* of over het perspectief van de dorpsgemeenschappen.

³¹ Zie <https://livogland.dk/stoettetmuligheder/landdistriktpuljen/pulje-til-borgerdrevne-dagligvarebutikker> voor meer informatie, in het Deens

5. Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies

Uit de verkenning van de recente internationale literatuur blijkt dat er al decennia sprake is van een continue afname van basisvoorzieningen in het landelijk gebied. Er zijn heel veel scholen verdwenen, ziekenhuizen gesloten, en ook het openbaar vervoer is steeds schaarser geworden. Veel onderzoek besteedt aandacht aan de initiatieven van bewoners die op allerlei innovatieve manieren belangrijke voorzieningen in stand houden en daarvoor nieuwe ondernemingsvormen hebben ontwikkeld zoals sociale ondernemingen en coöperaties. De integratie van voorzieningen is een veelvuldig kenmerk van deze initiatieven. Tegelijkertijd wordt het de laatste jaren steeds duidelijker dat de verschraling een kritische grens bereikt. Nu verdwijnen de voorzieningen niet alleen in de kleine dorpen, maar ook in de zogenaamde centrumplaatsen. Als de voorzieningen in deze lokale verzorgingsgebieden ook sluiten raken essentiële voorzieningen onbereikbaar voor grote groepen mensen. Daar komt bij dat de mobiliteit van bewoners door vergrijzing en door het verschralen van het openbaar vervoer sterk is afgenomen. Verschillende onderzoeken wijzen erop hoe belangrijk vooral goed onderwijs, zorg en vervoer zijn; ze bieden de basis voor persoonlijke ontwikkeling en veiligheid maar ze zijn ook essentieel voor de instandhouding van het menselijk en sociaal kapitaal waar de economische vitaliteit van regio's op rust. Tot slot wijzen verschillende studies op de kwetsbaarheid van door bewoners gedragen initiatieven, door tekorten aan vrijwilligers, gebrek aan structurele financiering, bereidheid tot samenwerking van formele instituties en knellende regelgeving.

De verkenning van beleidsinitiatieven en -programma's laat zien dat veel Europese overheden erkennen dat de situatie kritiek is. Daarbij speelt de steeds luider geuite ontevredenheid van bewoners een belangrijke rol. Ze ervaren de ongelijkheid in levenskansen als onrechtvaardig en verwijten de overheid desinteresse. Daarnaast raken veel overheden ervan doordrongen hoe belangrijk plattelandsgebieden zijn voor het behalen van klimaatdoelstellingen en de energietransitie. Voor de meeste door ons onderzochte landen was dit aanleiding om specifieke toekomstvisies en beleid voor hun landelijk gebied en perifere regio's te ontwikkelen. Deze door ons geanalyseerde 'rural visions' en beleidsprogramma's geven veel aandacht aan de instandhouding van voorzieningen als basis voor het bieden van gelijkwaardige levenskansen en als fundament voor de vitaliteit van het landelijk gebied. De aandacht gaat daarbij vooral uit naar onderwijs, zorg en vervoer maar ook naar cultuur en recreatie, huisvesting en veiligheid. In de plannen kondigen ze allerlei concrete maatregelen aan en geven te kennen financiële middelen te reserveren. Daarnaast wijst men een instituut aan dat de regering ondersteunt met onderzoek en advies en de resultaten van de beleidsmaatregelen monitort. Dat gebeurt of door de instelling van een aparte raad of *observatory* of als specifieke opdracht aan een bestaande onderzoeksinstelling.

Onderwijs is een van de voorzieningen waarin men wil investeren als basis voor zowel de toekomstkracht van de regio als de ontwikkeling van inwoners van jong tot oud. Men is zich er bovendien van bewust dat wonen op het platteland minder aantrekkelijk wordt als er geen voldoende educatief aanbod is, variërend van basis- tot beroepsonderwijs. Maatregelen lopen van aanpassing van regelgeving en financiële steun voor de instandhouding van gebouwen en het aantrekken van personeel tot het inrichten van centra waar een combinatie van online en fysiek onderwijs wordt aangeboden.

Een tweede belangrijke aandachtspunt is de toegankelijkheid van **sociale en medische zorg**, die ook door toenemende vergrijzing sterk onder druk staat. Hier zien we veel plannen voor het inrichten van

regionale centra die op een integrale en interdisciplinaire vorm medische én sociale zorg op maat bieden voor verschillende doelgroepen met ruimte voor de inzet van hoog opgeleid verplegend personeel. Opvallend is dat de samenwerking tussen formele en informele partners of door burgers georganiseerde initiatieven zoals zorgcoöperaties niet wordt besproken in de onderzochte landen. Men geeft wel aandacht aan mogelijkheden om meer formeel personeel aan te trekken door financiële toeslagen, extra ondersteuning of toegang tot een medische studie.

Openbaar vervoer is een andere voorziening die in alle onderzochte landen aandacht krijgt. Graag wil men uit oogpunt van rechtvaardigheid en duurzaamheid de afhankelijkheid van de auto doorbreken. De gevonden oplossingen variëren van vervoer door vrijwilligers tot de koppeling van verschillende vormen van openbaar, particulier en bedrijfsmatig vervoer.

In toenemende mate onderkennen internationale onderzoekers, beleidsmakers én supermarktketens het belang van voldoende **winkelaanbod** als basisvoorziening in plattelandsgebieden. Supermarkten garanderen onder ander de toegang tot gezond voedsel voor iedereen en vervullen een belangrijke functie voor de instandhouding van de sociale samenhang en het stimuleren van collectieve inzet voor leefbaarheid. Daar waar private supermarktondernemingen onder druk staan kan de oplossing gezocht worden in door burgers geïnitieerde dorpswinkels.

5.2 Aanbevelingen voor Nederland

De verkenning van beleidsvisies en maatregelen in andere Europese landen biedt veel inspiratie voor een Nederlandse zienswijze op het behoud van basisvoorzieningen in landelijke gebieden. Volgens ons is het zaak dat ook Nederland een dergelijke visie ontwikkelt, gestoeld op een probleemanalyse en voorzien van concrete doelstellingen, een instrumentarium en regelmatige monitoring. De eerdere hoofdstukken bieden ook inspiratie voor verder uit te werken instrumenten en maatregelen maar vragen ook om nader onderzoek en een vertaling naar de Nederlandse context. Hieronder geven we hiervoor enkele aanbevelingen waarbij we onderscheid maken tussen drie onderling samenhangende delen: (1) beleidsvisie (2) de spelregels en *governance* en (3) aanbevelingen voor specifieke beleidssectoren.

1. Beleidsvisie voor het Nederlandse platteland

- Formuleer als overkoepelende uitgangspunten
 - het nationale belang om in de toekomstkracht van het platteland te investeren, vanuit de wederzijds afhankelijkheid tussen Randstad en regio, stad en platteland;
 - het voornemen om voor gelijke levenskansen en gelijkwaardige levenscondities te zorgen in alle delen van Nederland;
 - de onderkenning dat sociaaleconomische ontwikkelingen in gebieden met lagere (bevolkings)dichtheden en grotere afstanden anders uitpakken dan in regionale of stedelijke centra.
- Concretiseer de visie ten aanzien van de basisvoorzieningen
 - met erkenning van het belang van toegankelijke basisvoorzieningen voor de toekomstkansen van gebieden, gemeenschappen en individuele burgers;
 - vanuit een *commitment* voor de garantie van de kwaliteit en bereikbaarheid van onderwijs, zorg, cultuur en huisvesting en gezond voedsel;
 - via het invoeren van 'regiotoetsen/*rural proofing*' om knelpunten in en ongewenste effecten van huidige regelgeving te identificeren en op te lossen;
 - vanuit een bereidheid tot de ontwikkeling van organisatievormen en financieringsvormen die aansluiten bij de realiteit van plattelandsgebieden;

- met erkenning van de inzet van gemeenschappen bij de instandhouding van voorzieningen en bereidheid deze te faciliteren;
- op basis van de onderkenning dat niet alle lokale dorpsgemeenschappen voldoende sociaal kapitaal hebben om voorzieningen in stand te houden, en dat in zulke situaties ondersteuning van overheidswege nodig is om regionale ongelijkheid te voorkomen;
- vanuit een bereidheid tot continue monitoring van en discussie over welke voorzieningen waar in welke vorm nodig zijn, vanuit de context van ontwikkelingen in de lokale en regionale bevolkingssamenstelling en in de economie en samenleving in het algemeen.

2. Spelregels en governance

- Richt een structuur in die zorgt voor continue sector-overstijgende samenwerking
 - tussen de voor de diverse basisvoorzieningen verantwoordelijke ministeries cq afdelingen;
 - tussen de nationale en regionale overheden, bij basisvoorzieningen betrokken instituties en bewonersorganisaties;
 - met betrokkenheid van onderzoek, advisering en monitoring (vgl. Finse Rural Policy council, *Rural Wales Observatory*).
- Zorg voor een structurele check voor de (onbedoelde) gevolgen van algemeen beleid (inclusief organisatie en financiering) voor (specifieke groepen in) plattelandsgebieden (zie *rural proofing*, gelijkwaardigheidstoets, regiotoets);
- Stel in overleg met (regionale en lokale) overheid, bewonersorganisaties en bij de basisvoorzieningen betrokken instituties vast welke basisvoorzieningen waar en in welke vorm nodig zijn;
- Faciliteer de integratie van basisvoorzieningen en moedig samenwerking tussen daarbij betrokken (anker)instituties aan door waar nodig regelgeving en financieringsvormen aan te passen;
- Ontwikkel samen beleidskaders die de inzet van bewoners bij de instandhouding van deze basisvoorzieningen faciliteert en oplossingen biedt waar de inzet van bewoners ontbreekt;
- Biedt structurele ondersteuning aan de zelfredzaamheid van gemeenschappen d.m.v. langdurige afspraken over samenwerking en financiële ondersteuning, bijvoorbeeld via een *community empowerment act* zoals in Schotland die de overname van leegstaande gebouwen mogelijk maakt via een *community right to buy*;
- Ondersteun de toekomstbestendigheid van burgerinitiatieven die taken en voorzieningen structureel willen overnemen, door hun inzet een plek te geven in het betreffende beleid, samenwerking met formele instituties te faciliteren, en door waar nodig regelgeving aan te passen en aan te laten sluiten bij de realiteit van deze maatschappelijke ondernemingen.

3. Sectorspecifieke aanbevelingen

- Onderzoek welke combinaties van basisvoorzieningen door synergie nieuwe kansen voor de toegankelijkheid en doelmatigheid van voorzieningen bieden en moedig sector-overstijgende samenwerking aan;
- Investeer in zorginnovatie door de samenwerking van formele en informele actoren, de integratie van medische en sociale zorg en samenwerking van verschillende disciplines en professies met aandacht voor de complexe realiteit van thuiswonende ouderen;
- Pas het beleid voor scholen in plattelandsgebieden aan qua normering en financiering zodat het aanbod en de toegankelijkheid van (basis, voorgezet en beroeps) onderwijs gegarandeerd blijft;

- Draag zorg dat kinderen en jongeren in het landelijk gebied toegang houden tot cultuur en sport zodat zij ook op dit gebied hun talenten kunnen ontwikkelen;
- Stimuleer de instandhouding van voldoende bereikbare levensmiddelwinkels ten behoeve van gezond leven en ouder worden;
- Ontwikkel beleid dat de toegankelijkheid van betaalbare huisvesting voor jongeren ook in kleinere dorpen ondersteunt;
- Ontwikkel vervoersbeleid dat inzet op behoud van mobiliteit voor alle inwoners van het landelijk gebied en bevordert meer duurzaam vervoer door slimme combinaties van publiek en privaat, én particulier en bedrijfsmatig vervoer;
- Zorg voor veiligheid in het landelijk gebied door de inzetbaarheid van politie, brandweer, ambulances en andere reddingsdiensten op peil te houden en daarbij rekening te houden met de specifieke omstandigheden en risico's van het landelijk gebied.

6. Referenties

- Bernard, J. & Keim-Klärner, S. (2023). Disadvantaged and Disadvantaging Regions: Opportunity Structures and Social Disadvantage in Rural Peripheries. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 114(5), 463-478. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1111/tesg.12589>
- Blanco-Cazeaux, I. (2022). Location dynamics of general practitioners in France. *SSM Population Health*, 19. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2022.101240>
- Bock, B. (2016). Rural marginalisation and the role of social innovation; a turn towards endogenous development and rural reconnection. *Sociologia Ruralis*, 56(4), 552-573. <https://doi.org/10.1111/soru.12119>
- Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft (BMEL) (2022). *Erfolgsgeschichten ländlicher Entwicklungen; ausgewählte Beispiele zur Verbesserung der Lebensverhältnisse auf dem Land*, Berlin: BMEL https://www.bmel.de/DE/themen/laendliche-regionen/laendliche-regionen_node.html
- Bundesministerium für Gesundheit (2023). *Referentenentwurf: Entwurf eines Gesetzes zur Stärkung der Gesundheitsversorgung in der Kommune; Gesundheitsverstärkungsgesetz (GVSG)* (Bearbeitungsstand: 19.12.2023 21:15)
- Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat, Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft, bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (2019). *Unser Plan für Deutschland – gleichwertige Lebensverhältnisse überall*, Berlin: BMI, <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/gleichwertige-lebensverhaeltnisse/unser-plan-fuer-deutschland-langversion-kom-ql.pdf>
- Bundesministerium des Innern und für die Heimat (BMI) (2020). *Leitfaden zur Durchführung des „Gleichwertigkeits-checks“ bei Gesetzesvorhaben des Bundes*, Berlin: BMI <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/gleichwertige-lebensverhaeltnisse/gleichwertigkeits-check.html>
- Bundesregierung (2019). *Politik für gleichwertige Lebensverhältnisse; Zwischenbilanz der 19. Legislaturperiode*, Berlin: Bundesministerium des Innern, für Bau und Heimat, Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft, Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/2021/04/zwischenbericht-gleichwertige-lebensverhaeltnisse.pdf>
- Cabras, I. & Lau, C.K. (2019). The availability of local services and its impact on community cohesion in rural areas: Evidence from the English countryside. *Local Economy*, 34(3), 248-270. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1177/0269094219831951>
- Castillo, C.P., Van Heerden, S., Barranco, R., Jacobs-Crisioni, C., Kompil, M., Kučas, A., Aurambout, J.P., Batista e Silva, F. & Lavalle, C. (2022). Urban-rural continuum: an overview of their interactions and territorial disparities. *Regional Science Policy And Practice*. 15(4), 729-768. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1111/rsp3.12592>
- Christiaanse, S. (2020). Rural facility decline: A longitudinal accessibility analysis questioning the focus of Dutch depopulation-policy. *Applied Geography*, 121, Article 102251. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2020.102251>
- Christiaanse, S. & Haartsen, T. (2020). Experiencing place-change: A shared sense of loss after closure of village facilities. *Journal of Environmental Psychology*, 69, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101432>
- Currie M. (2017). *Implications for rural areas of the Christie Commission's report on the future delivery of public services*, Aberdeen: James Hutton Institute.

- Danielzyk R., Mose, I., Steinführer, A., Voß, W., Weitkamp, A., Bannert, J., Ortner, A., Warner, B., Hernandez, A.A., Brad, A., Freyboth, J., Gebauer, A., Rutsch, C., Schellworth, C. & Tent, N. (2023). *Innovative Ansätze der Daseinsvorsorge in ländlichen Räumen, Lernen von Erfahrungen anderer europäischer Länder für Deutschland*, Hannover: Geodätisches Institut der Leibniz Universität Hannover. <https://doi.org/10.15488/15910>
- Folketinget (2023). *Regional- if landdistriktspolitisk redegørelse 2023*, Folketinget redegørelse nr. R2. https://www.folketingstidende.dk/samling/20231/redegoerelse/R2/20231_R2.pdf
- Gouvernement (2023). *France ruralités: guide à destination des acteurs de la ruralité*, DIOM-GOUV/BRO/23089-Novembre 2023. <https://www.ecologie.gouv.fr/france-ruralites-plan-equite-territoriale>
- Government of Iceland (2022). *Parliamentary resolution on a strategic regional plan for the period 2022-2035*. https://www.stjornarradid.is/library/02-Rit--skyrslur-og-skrar/%C3%9Eings%C3%A1lyktun%20-%20bygg%C3%B0a%C3%A1%C3%A6tlun_enska.pdf
- Greve, M., Fritsch, M. & Wyrwich, M. (2023). Long-term decline of regions and the rise of populism: The case of Germany. *Journal of Regional Science*, 63(2), 409-445. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1111/jors.12627>
- Haan, E. de (2019). *Citizens' initiatives in depopulating rural areas: Understanding success, failure and continuity from multiple perspectives*. PhD thesis Rijksuniversiteit Groningen. <https://research.rug.nl/en/publications/citizens-initiatives-in-depopulating-rural-areas-understanding-su>
- Haartsen, T. & Gieling, J. (2021). Dealing with the loss of the village supermarket: The perceived effects two years after closure. *Sociologia Ruralis*, 61(3), 561-577. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1111/soru.12348>
- Higgs, G., Langford, M. & Norman, P. (2015). Accessibility to sport facilities in Wales: A GIS-based analysis of socioeconomic variations in provision. *Geoforum*, 62, 105-120. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2015.04.010>
- Hölzel, M. & De Vries, W.T. (2023). Rural Development Policy in Germany Regarding Coworking Spaces and Effects on Vitality and Versatility of Rural Towns. *Urban Science*, 7(3). <https://doi.org/10.3390/urbansci7030086>
- Iversen, E.B., Fehsenfeld, M. & Ibsen, B. (2023). Where do we meet? Exploring how facilities and meeting places in rural areas contribute to quality of life. *Journal of Rural Studies*, 97, 235-242. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.12.026>
- Jungsberg L., Andrew Copus, Lise Byskov Herslund, Kjell Nilsson, Liisa Perjo, Linda Randall, Anna Berlina (2020). Key actors in community-driven social innovation in rural areas in the Nordic countries. *Journal of Rural Studies*, 79, 276-285. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.08.004>
- Kesimäki I. (2022). *Development of Primary Health Care in Finland*. The Lancet Global Health Commission on Financing Primary Health care, working paper 9. <https://www.lshtm.ac.uk/media/62361>
- Kompil, M., Jacobs-Crisioni, C., Dijkstra, L. & Lavallo, C. (2019). Mapping accessibility to generic services in Europe: A market-potential based approach. *Sustainable Cities and Society*, 47. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2018.11.047>
- Kostanjšek, B. & Marot, N. (2021). The Current Challenges and Future Alternatives of Supplying Remote Areas with Basic Goods: The Case Study of Idrijsko-Cerkljansko Region, Slovenia. *European Countryside*, 13(1), 130-152. <https://doi.org/10.2478/euco-2021-0008>
- Kozma, G., Teperics, K., Czimre, K. & Radicz, Z. (2022). Characteristics of the Spatial Location of Sports Facilities in the Northern Great Plain Region of Hungary. *SPORTS*, 10(10). <https://doi.org/10.3390/sports10100157>

- Kühn M. (2015). Peripheralization: Theoretical concepts explaining socio-spatial inequalities. *European Planning Studies*, 23(2), 367-378. <https://doi.org/10.1080/09654313.2013.862518>
- Landgren, S. & Cajander, Å. (2021). Non-use of Digital Health Consultations Among Swedish Elderly Living in the Countryside. *Health Frontiers in Public*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.588583>
- Lehtonen, O. (2020). Population grid-based assessment of the impact of broadband expansion on population development in rural areas. *Telecommunications Policy*, 44(10). <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2020.102028>
- Mettenberger, T., Zscherneck, J. & Küpper, P. (2021). When something new comes to the countryside. About the development, implementation and diffusion of innovative and digital solutions for rural basic service provision. *Raumforschung und Raumordnung*. 79(6), 543-56. <https://doi.org/10.14512/rur.90>
- Ministry of Agriculture and Forestry of Finland (2022). *Countryside renewing with the times, Rural Policy Programme 2021-2027*, Helsinki: Ministry of Agriculture and Forestry CC BY-NC-ND 4.0. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164278>
- Neumeier, S. & Kokorsch, M. (2021). Supermarket and discounter accessibility in rural Germany—identifying food deserts using a GIS accessibility model. *Journal of Rural Studies*, 80, 247-261. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.06.013>
- Nordberg, K. (2021), Distributed Rural Proofing – An Essential Tool for Rural Development?, *Sociologia Ruralis*, 61(1), 141-162. <https://doi.org/10.1111/soru.12316>
- Nordeman R. & D. Martens (2023). Ontwikkeling van voorzieningenniveau, *LISA nieuws*, 40. <https://www.ioresearch.nl/actueel/voorzieningenniveau/>
- Oppido, S., Ragozino, S. & Esposito De Vita, G. (2023). Peripheral, Marginal, or Non-Core Areas? Setting the Context to Deal with Territorial Inequalities through a Systematic Literature Review. *Sustainability*, 15(13). <https://doi.org/10.3390/su151310401>
- Ortega-Reig, M., Schürmann, C., Ferrandis Martínez, A. & Copus, A. (2023). Measuring Access to Services of General Interest as a Diagnostic Tool to Identify Well-Being Disparities between Rural Areas in Europe. *Land*, 12(5). <https://doi.org/10.3390/land12051049>
- Perucca, G., Piacenza, M. & Turati, G. (2019). Spatial inequality in access to healthcare: evidence from an Italian Alpine region. *Regional Studies*, 53(4), 478-489. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1080/00343404.2018.1462481>
- Pot, F.J., Koster, S. & Tillema, T. (2023). Perceived accessibility in Dutch rural areas: Bridging the gap with accessibility based on spatial data. *Transport Policy*, 138, 170-184. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2023.04.014>
- Quinlan, C., McKibbin, C., Cuffney, C., Brownson, R., Brownson, C., Clark, J. & Osvold, L. (2020). Barriers to Aging in Place for Rural, Institutionalized Older Adults: A Qualitative Exploration. *Clinical Gerontologist*, 45(5), 1167-1179. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1080/07317115.2020.1820651>
- Rodriguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge Journal of Regions Economy and Society*, 11(1), 189-209. <https://doi-org.proxy-ub.rug.nl/10.1093/cjres/rsx024>
- Rural Policy Council (2023). *Implement a whole-of-government approach to policies for rural*, the OECD principles discussion 15.3.2023.
- Scottish Government (2023). *Equality, opportunity, community; new leadership – a fresh start*, Edinburgh: The Scottish Government PPDAS1274162 (04/23). <https://www.gov.scot/publications/equality-opportunity-community-new-leadership-fresh-start/>

- Sotzen J.R. & E.J. Stratman (2023). Geographic variability in rural patient internet connectivity when accessing telehealth services from home. *The Journal of Rural Health*, 39(1), 55-60. <https://doi.org/10.1111/jrh.12695>
- Steinführer A., Hundt, C., Küpper, P., Margarian, A., & Mehl, P. (2020). Gleichwertigkeit der Lebensverhältnisse- wissenschaftliche Verständnisse und Zugänge, in: *ASG Ländlicher Raum*, 3, 12-17. https://literatur.thuenen.de/digbib_extern/dn062675.pdf
- Steinführer A. (2024, in print). Daseinsvorsorge (werktitle), in: U. Grabski-Kieron, S. Kordel, C. Krajewski, I. Mose, A. Steinführer (eds), *Geographie ländlicher Räume*, Stuttgart: utb Verlag.
- Tiirinki H., Sulander, J., Sinervo, T., Halme, S., & Keskimäki, I. (2022). Integrating Health and Social Services in Finland: Regional Approaches and Governance Models, *International Journal of Integrated Care*, 22(3), 1-11. <https://doi.org/10/5334/ijic.5982>
- Ubels, H. (2020). *Novel forms of governance with high levels of civic self-reliance*. PhD thesis Rijksuniversiteit Groningen. <https://research.rug.nl/en/publications/novel-forms-of-governance-with-high-levels-of-civic-self-reliance>
- Vercher, N., Bosworth, G. & Esparcia, J. (2023). Developing a framework for radical and incremental social innovation in rural areas. *Journal of Rural Studies*, 99, 233-242. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.01.007>
- Weingarten P. & A. Steinführer (2020). Daseinsvorsorge, gleichwertige Lebensverhältnisse und ländliche Räume im 21. Jahrhundert. *Zeitschrift für Politikwissenschaften*, 30, 653-665. <https://doi.org/10.1007/s41358-020-00246-z>
- Welsh Local Government Association (2021). *A rural vision for Wales, Thriving communities for the future; key policy proposals and asks*. <https://cwps.aber.ac.uk/wp-content/uploads/sites/13/2021/09/Rural-Vision-English.pdf>
- Welsh Local Government Association (2021). *Rural Wales Manifesto; thriving communities for the future*. <https://www.wlga.wales/SharedFiles/Download.aspx?pageid=62&mid=665&fileid=2950>
- Woods M., Heley, J., Howells, H., & Goodwin-Hawkins, B. (2021). *A rural vision for Wales, Thriving communities for the future, the evidence report*, Aberystwyth: Aberystwyth University & Welsh Local government Association https://pure.aber.ac.uk/ws/portalfiles/portal/41914327/Evidence_Report_English_.pdf

7. Bijlage 1: Geïnterviewde internationale experts

Denemarken	Dr Annette Aagaard Thuesen Jesper Feddersen	Center for Rural Research, University of Southern Denmark, Denmark Dagrofa
Duitsland	Dr Annett Steinführer	Thünen Institute of Rural Studies in Braunschweig, Germany
Finland	Prof Hilka Vihinen	Comparative Regional Sciences & Rural Studies, LUKE National Resources Institute Finland
Frankrijk	Dr Yvon le Caro	Rural geography and planning, Université Rennes, France
Schotland	Dr Mags Currie	Social, Economic and Geographical Sciences, The James Hutton Institute, Scotland
Wales	Prof Michael Woods	Rural and political geography, Aberystwyth University, Wales
IJsland	Dr Sigríður Þorgrímsdóttir Dr Kristján Þ. Halldórsson	Specialist development division/ Byggðastofnun /Icelandic Regional Development Institute, Iceland

8. Bijlage 2: Overzicht van recent beleid voor landelijke en/of perifere regio's

	Aanleiding	Doel en perspectief	Centrale thema's	Advies & monitoring door	Partners ontwikkeling & uitvoering beleid
Frankrijk 2023	Gevoel van achterstelling in landelijke regio's	Gelijke kansen voor alle Fransen, ruimtelijke gelijkwaardigheid	Zorg, winkels, transport, cultuur, onderwijs, veiligheid, bedrijvigheid, biodiversiteit	<i>L'Observatoire des territoires</i> : onderzoek en advies, data verzameling	Lokale en regionale overheid, burgers, verenigingen, coöperaties, winkeliers
IJsland 2022-	Bevolkingsdaling, verlies werkgelegenheid	Gelijke levenskwaliteit, robuuste bevolkingscentra, wettelijk vastgelegd minimum aan essentiële voorzieningen	Wonen en werken, gemeentelijke budgetten, Vertegenwoordiging in raden & commissies Sociale en medische zorg Openbaar vervoer Brandweer en reddingsdiensten Snel internet Winkel en postkantoren Cultuur & recreatie voor kinderen	<i>Icelandic Regional Development Institute</i>	Ministeries en lokale autoriteiten
Wales 2021	BREXIT & COVID	Welzijn voor huidige en toekomstige generaties, <i>wellbeing economy, foundational economy with public sector as anchor institutes</i>	Welvaart & veerkracht via nieuwe technologie, <i>Growth Deals</i> , duurzaam toerisme, versterking publieke sector, gezondheid, cohesie, cultuur, duurzaamheid, behoud jeugd door onderwijs	<i>Centre for Welsh Politics & Society</i> (UA): enquêtes, online evidence hub, bijhouden hulpbronnen mbv GIS data en kaarten	<i>Welsh Local Government Association & University of Aberystwyth</i>
Finland 2021	Regulier beleidscyclus en ongenoegen	Versterken kracht platteland & hun bijdrage aan duurzame transitie uitgaande van wederzijdse afhankelijkheid, ecologische rechtvaardigheid en nieuwe kenniseconomie;	<i>Rural proofing</i> , investeren in <i>place-based development</i> , multifunctionele centra met ruimte voor sociale & medische zorg, onderwijs, cultuur & recreatie, duurzaam vervoer, nutsvoorzieningen, veiligheid	<i>Rural Policy Council</i> monitoring en raadpleging bevolking en belangenorganisaties	<i>Rural Policy Council</i> , publiek-private samenwerking, sociale ondernemingen, <i>regional wellbeing councils</i>
Duitsland 2018	Regionale ongelijkheid en ongenoegen	Gelijkwaardige levenscondities, gelijke kansen, <i>Daseinsvorsorge</i>	Gelijkwaardigheidstoets, Investering economie & werkgelegenheid, gemeentelijke financiën, digitalisering, sociale cohesie & vrijwilligerswerk, voorzieningen (zorg, kinderopvang, vervoer)	via Atlas en 50 indicatoren, van Thünen instituut met regionale data	

